

Բ Ն Ա Գ Ր Ե Ր

ԵՎ

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Գ. ԶԱՀՈՒԿՅԱՆ

ԴԱՎԹԻ ՔԵՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏՈՒԹՅԱՆ ՆՈՐԱՀԱՅՏ
ԱՄԲՈՂՋԱԿԱՆ ԶԵՌԱԳԻՐ ՏԵՔՍՏԸ

Դավթի քերականական մեկնությունը հայ քերականական մտքի առաջին արտադրանքներից մեկն է։ Այդ մեկնության տեքստը գիտությունը մինչև այժմ հայտնի էր Նիկողայոս Ադոնցի «Дионисий Фракийский и армянские толкователи» (Петроград, 1915 г.) աշխատությունից, որակզ հեղինակը Գրիգոր Մազիստրոսի և Հովհաննես Երզնկացու կոմպիլյացիաների հիման վրա վերականգնել և հրատարակել է հույն քերական Դիոնիսիոս Թրակացու «Քերականական արվեստ» գրքի թարգմանության հայերեն 6 մեկնությունները։ Դավթի մեկնությունն զրադեցնում է Ադոնցի աշխատության 79—124 էջերը և դրված է Թրակացու գործի երկկողմյան տեքստից անմիջապես հետո։ Ադոնցը այդ մեկնությունը պայմանականորեն կոչել է «Դավթի փիլիսոփայի Մեկնութիւն քերականին» և իր ընդարձակ առաջաբանում ամենից ավելի երկար կանգ առել նրա վրա։

Ադոնցի համար վերականգնման հիմք ծառայած կոմպիլյացիաներից առաջինը՝ Գրիգոր Մազիստրոսինը կազմված է 11-րդ դարում և պարունակում է Դավթի, Անանունի, Մովսեսի և Ստեփանոս Սյունեցու մեկնությունները՝ Մազիստրոսի հավելումներով հանդերձ։ Մազիստրոսի աշխատության որոշ թերությունները նկատի առնելով՝ Հովհաննես Երզնկացին 1293 թ. կազմել է նոր կոմպիլյացիա։ Այստեղ նա փորձել է վերացնել Մազիստրոսի կոմպիլյացիայի շարադրանքի անսխառնամայնությունը և օգտագործված աշխատությունները ի մի ձուլել, միաժամանակ ավելացրել է Մազիստրոսին անմատչելի աղբյուրներից քաղած տեղեկություններ և իր կողմից որոշ անհրաժեշտ հավելումներ է կատարել։

Մեկնությունների տեքստերի վերականգնման ուղղությամբ Ադոնցի կատարած աշխատանքը գյուրացել է նրանով, որ օգտագործված կոմպիլյացիաների լուսանցքներում գրված են եղել քաղված հատվածների հեղինակների անունները, դժվարություններ կարող էին ծագել սահմանային տողերի պատկանելիության, այլև բաց թողնված հատվածների վերականգման հարցերում։ Դավթի քերականական մեկնության տեքստի վերականգնումը, որքանով որ այդ մասին կարելի է դատել նորագյուտ ամբողջական ձեռագիր տեքստի հիման վրա, կատարված է ընդհանուր առմամբ բավարար։

Դավթի քերականական աշխատության տեքստը պահպանված է ՀՍՍՌ Մինիստրների Սովետին կից Պետական ձեռագրատան (Մատենադարանի) №№ 5596, 1115 և 1746 ձեռագրերում։

№ 5596 ձեռագիրը բաղկացած է 345 թերթից՝ 17×13 ֆորմատով. կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ, նյութը՝ թուղթ, գիրը՝ հին բուրգիր, վիճակը՝ բավարար: Գրիչն է Աստվածատուրը: Գրության ժամանակը ենթադրում են 12—13-րդ դդ.: Աշխատության գրության և ուղղագրության առանձնահատկությունների մասին կարելի է նշել հետևյալը. բառերը իրարից որոշակի չեն սահմանազատվում, է նշանագիրը բուրգ գեղքերում փոխարինված է ե-ով, բառավերջի յ-ն պահպանվում է առանց հետևողականության, ի-ով վերջացող բառերի հոլովման ժամանակ սովորաբար է չի գրվում (տեղոյ, բարոյն և այլն՝ փոխանակ տեղոյ, բարոյն և այլն), ն-ից, երբեմն էլ լ-ից հետո խուլերը սովորաբար դառնում են ձայնեղներ (վայելչութիւն, մանգանց և այլն), ա-ն ձայնեղ քաղաձայններից առաջ գ-ի չի փոխվում՝ սկիսքն, սբաւանք և նման բառերում, ձայնեղ քաղաձայնները որոշ դիրքերում դառնում են խուլեր և շնչեղ — խուլեր՝ բաղաւ (փխն. բաղաղ), ալքաակար (փխն. ալգաակար) և այլն, ուղիղ բառը գրվում է ուղեղ ձևով, սխալ-ը գրվում է սղալ, աստիճան-ն՝ աշաի-նան և այլն: Ձեռագիրը կրօնական-մեկնողական, հայրագրական - վարքագրական, քերականական, բառարանագրական, փիլիսոփայական, պատմական և այլ նյութերի ժողովածու է՝ սկզբից թերի: Ձեռագրի սկզբում այլ նյութերի հետ միասին գետեղված են նաև «Պատճառաց գրքի» նյութերը (տեղեկություններ զանազան հին գրքերի գրության պատճառների մասին)՝ կազմված 12—13-րդ դդ.¹: Սրանց մեջ տեղեկություններ են տրվում նաև Դավիթ Անհաղթի և նրա գրվածքների մասին: Այդ տեղեկությունների վերջին մասը զգալի տարբերություններ ունի հրապարակված հատվածներից և նոր լույս է սփռում Դավթի կյանքի որոշ կողմերի վրա: Այստեղ պատմվում է, թե ինչպես Դավիթը նախ հրաժարվել է հոգևոր կոչումներից՝ քահանայությունից և եպիսկոպոսությունից, ապա մեծ գծավորությամբ զիջել զանազան հորդորանքներին: Վերջում, հավանաբար Դավթի եպիսկոպոս ձեռնադրվելու պատմությանը ավելի մեծ հեղինակավորություն հաղորդելու նպատակով, ձեռնագրող է համարվում Գրիգոր Նյուսացին (4-րդ դ.), որ, իհարկե, ակնհայտ պատմական անախրոնիզմ է:

Ձեռագրի նյութերի մեջ Դավթի մեկնությունն անմիջապես հետևում է Թրակացու քերականության թարգմանություն տեքստին, որն զբաղեցնում է ձեռագրի 112ա—125բ էջերը և կրում է «Յաղագս քերականութեան» վերնագիրը: Մեկնության հեղինակի անունը ձեռագրում չի պահպանվել. այն վերնագրված է «Մեկնութիւն քերականին» և գետեղված է 126ա—150բ էջերում: Մեկնության ոչ բոլոր մասերն են վերնագրված. կան միայն «Յաղագս ոլորակաց», «Յաղագս տառի», «Յաղագս վանգի» վերնագրերը:

№ 1115 ձեռագիրը բաղկացած է 225 թերթից՝ $17,1 \times 12$ ֆորմատով. կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ, նյութը՝ թուղթ, գիրը՝ բուրգիր, վիճակը՝ բավարար: Գրության ժամանակն է 1409 թ.: Ձեռագիրը աստվածաբանական-մեկնողական և քերականական նյութերի ժողովածու է. Դավթի քերականական երկը զբաղեցնում է 177բ—195բ էջերը և կրում է «Յաղագս քերականի» խորագիրը: Գլուխների սկիզբները նշված են կարմիր թանաքով:

¹ Մանրամասները տես Ն. Ակինյան, Մատենագրական հետազոտություններ, հատ. 1:

№ 1746 ձևագիրը բաղկացած է 277 թերթից՝ $18,7 \times 13$ ֆորմատով, հաղմը՝ կաշեպատ տախտակ զրոշմազարդ, նյութը՝ թուղթ, գիրը՝ բուլբուլ-գիր, վիճակը՝ բավարար: Գրության ժամանակն է 1280 թ.: Ձևագիրը փաթեթավորված է այլ նյութերի ծոցովածու է: Դավթի քերականական երկը կրում է «Մեկնութիւն քերականի» խորագիրը, գրագեցնում է 173բ—184ա էջերը և վերջից մեծ չափով թերի է: Գրիչն է Մխիթար գպիրը:

Վերջին երկու ձևագրերը ուղղադրական աչքի ընկնող յուրահատկություններ չունեն, բառերն անջատ են գրված:

Համեմատական գիտական տեքստի պակասող վերնագրերը լրացրել ենք Թրակացու աշխատության տեքստի և Ադոնցի վերականգնած տեքստի հիման վրա՝ օժտելով միջակ փակագծերով: Տեքստի մեջ մեր կողմից կատարված համարակալումները և այլ կարգի անհրաժեշտ հավելումները նույնպես նշված են միջակ փակագծերով: Չակերտները մերն են: № 5596 ձևագիրը նշանակել ենք A-ով, 1115-ը՝ B-ով, 1746-ը՝ C-ով: Ոչ էական տարբերությունները չենք նշել:

Հրատարակվող տեքստը Ադոնցի վերականգնած տեքստի համեմատությամբ զգալի առավելություններ ունի և հնարավորություն է տալիս պարզելու հայ քերականության պատմության համար կարևոր մի շարք հարցեր:

Դավթի մեկնության նորհայտ ձևագիրը հնարավորություն է տալիս լրացնել այն հատվածները, որոնք Ադոնցը չէր կարողացել վերականգնել: Այգալիսի հատվածներից գլխավորները հետևյալներն են. 1) «Յաղագս վերծանության» գլխի՝ դամբանական (ἐλεγεῖον) և խանդաղատական (ὄχτος) ժանրերի վերծանության վերաբերյալ տեղեկությունները, 2) «Յաղագս տառի» գլխի՝ բառերի վերջավորության մասին վերաբերող հատվածը, 3) «Յաղագս անուան» գլխի՝ տրական և առաքական հոլմիների վերաբերյալ հատվածը, որից երևում է, որ Դավթը հունական տրականի դիմաց ընդունում է հայերենում երկուսը՝ տրական և առաքական¹, 4) «Յաղագս մակրայի» գլխի՝ մակրայների տեսակների վերաբերյալ տեղեկությունները (Ադոնցը կարողացել է վերականգնել միայն առաջին երեք տեսակին վերաբերող մասը):

Նորահայտ տեքստն ունի բազմաթիվ այլ տարբերություններ ևս, որոնք կարևոր են հայ քերականության պատմության հարցերում Ադոնցի արած որոշ եզրակացությունները հաստատելու կամ ժխտելու տեսակետից: Առանձնապես հիշատակելի են հետևյալները. 1) անվան թվի վերաբերյալ մասը, որտեղ Դավթը նշում է հայերենում երկակի թվի բացակայությունը, եթե Դավթը և Թրակացու քերականության թարգմանիչը նույնն են, ապա հաստատվում է մեր այն կարծիքը, որ հունարենի երկակի թվին վերաբերող հատվածի թարգմանությունը լոկ թարգմանչի բարեխղճության արդյունք է և որ թարգմանիչը գրան հայերենում նորմավոր-

¹ Ավելի մանրամասն տես մեր «Քերականական և ուղղադրական աշխատությունները հին և միջնադարյան Հայաստանում (11—15-րդ դդ.)» աշխատությունը, որը գրված այս ձևագիրը ձեռքի տակ չենք ունեցել և հենվել ենք Ադոնցի՝ տողատակում լեքած տարբերակի վրա, որի Դավթի մեկնությանը պատկանելը հաստատվում է նույն հայտ ձևագրով:

րիչ արժեք չի հատկացրել. 2) բայի լծորդությունների վերաբերյալ մասը՝ որը ցույց է տալիս Դավթի՝ Թրակացու թարգմանչի նման լծորդությունների 8 խումբը ընդունելը. եթե սա մի կողմից ապացույց է Դավթի և Թրակացու ֆերականության թարգմանչի նույնության (հակառակ Ադոնցի կարծիքի), մյուս կողմից հաստատում է Ադոնցի այն կարակացությունը, որ լծորդությունների թիվը հասցվել է 10-ի ավելի ուշ՝ մինչև Համամը. 3) հոգի վերաբերյալ մասը, որից բացահայտ է դառնում, որ Դավթը ժխտում է հայերենում հոգի՝ իբրև առանձին խոսքի մասի գոյությունը՝ ի տարբերություն Ադոնցի վերականգնած տեքստի՝ նորահայտ տեքստում բացակայում են դանազան մանրամասն բացատրությունները, որոնք, այսպիսով, Դավթին չեն պատկանում. առկա է միայն այն մասը, որտեղ Դավթը նշում է, որ թարգմանության մեջ հոգի վերաբերյալ հատվածը զբղված է միայն լրիվության համար («վասն զտեղիկ լնոյ»); 4) գերանվան մասը, որտեղ Դավթը գերանունները որպես ամենաընդհանուր բառեր համեմատում է մարդ բառի հետ, որը իբրև անուն տրվում է բոլոր մարդկանց ընդհանրապես. միաժամանակ այստեղ ավելի պարզ կերպով Դավթը հայերենին հատկացնում է 6 հոլով՝ նշելով, որ գերանվան հոլովման մեջ այդ ավելի ստույգ է երևում. սրանով էլ ավելի է հերքվում Ադոնցի կարծիքը հայերեն տեքստում ավելացված 6-րդ հոլովի՝ լուկ կրկնազրություն լինելու մասին¹:

Ադոնցի հրատարակած տեքստի և նորագյուտ ձևագրի միջև կան բազմաթիվ այլ տարբերություններ ևս, որոնք ավելորդ ենք համարում մանրամասն քննել և որոնք ավելի անհրաժեշտ են դարձնում Դավթի մեկնության նորահայտ տեքստի հրատարակությունը:

Դավթի մեկնությունը պարունակում է հայ լեզվաբանության, արվեստի և փիլիսոփայության պատմության համար կարևոր նյութեր:

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ¹ ՔԵՐԱԿԱՆԻՆ

Յերկուց իմն պատճառաց մարդոյս գոյացեալ հաստատեցաւ² բնութիւնս յողոյ և ի մարմնոյ, և սոցա արուեստ որոշեալ առանձինն ըստ ինքեանց, ողոյն՝ բանականն և մարմնոյն՝ գործնականն, բայց հաւատարութեամբ տա միմեանս կապակցեալք, մինն՝ մտածաւրէն առաջնորդելով և միւսն³՝ զնոյն գործովք կատարելով⁴: Եւ ձեք երկոցունց ըստ երկց որոշմանց՝ բարւոյ և չարի և միջակի: Բանականին, որ է բարի՝ գիրք ինչ և կամ երգք⁵ հոգեորք, չարին՝ թովչութիւնք և կախարդութիւնք⁶, միջակին՝ մրմունջք և նմանք⁷ նոցին: Իսկ գործականին՝ աւգատկարք յարհետիցն հիւսնութիւն և դարբնութիւն⁸ և նմանք սոցին⁹, և չարին՝ գեղ մահաբերք և գործիք, իսկ միջակին՝ աղեղնաւորութիւնք և գեղապարելն¹⁰:

¹ Դավթի մեկնության վերաբերյալ մանրամասնությունները տես մեր վերևում հիշատակված աշխատության մեջ:

Տարբերեցվածներ. — ¹ B Յաղաքս. ² A հաստեցաւ. ³ C մինն. ⁴ B գործելով և կատարելով, C գործով կատարելով. ⁵ BC երգ. ⁶ C թովչութիւն և կախարդութիւն. ⁷ C նմանողք. ⁸ A հիւսնութիւնք և դարբնութիւն, C հիւսնութիւնք և դարբնութիւնք. ⁹ C իւր. ¹⁰ C մեղադրեալն:

Եւ թողլով արուեստաւորիս՝ զչարին և զմիջակին խնդիր՝ վերաբերէ զբարւոյն: Եւ քանզի արուեստիցն ոմն է կայուն և ոմն անցական, ոմն հասարակաց և ոմն առանձինն, բանականիս կայուն և² հասարակաց՝ գիրք և անցական³ մրմունջք և իւր մտածութիւնք⁴, իսկ գործականին հասարակաց և կայուն բերդք և հանեալ ջուրք, անցական և առանձին գուղնաքեայ⁵ գործք:

Բայց հարցեալ⁶ սրուք զսահման արուեստիս. զոր աւրինակ, եթէ ասասցէ՝ «զի՞նչ է մարդ», լիով պատասխանեալ ասի՝ «կենդանի բանաւոր մահկանացու». կենդանեալն՝ ընդ բնաւ կենդանիս⁷ դասեցաւ, բանականալն՝ ընդ վերին զաւրութիւնսն և մահկանացուալն անջատեցաւ⁸ ի վերնոցն: Ապա թէ ոչ այսպէս, ագիտանայ⁹:

Նոյնպէս գիտութեամբ¹⁰ այնմ թէ՛ ճարուեստ է բաղկացութիւն¹¹ ի թողմանէ նախակրթեալ¹² առ ի պիտանացու ինչ իրս որ ի կենցաղումս: Բաղկացութիւն՝ իբր թէ ի բազմաց միացեալ ըստ առակի¹³ ոստայնանգութեան, վասնզի ոմն ասի գտող բայի և ոմն անուան, միւս այլում¹⁴ մասին սուտի բաղկացաւ արուեստ: Իսկ ի թողմանէ նախակրթեալ¹⁵ որպիսի ինչ, զի զոր ինչ եգիտ սք¹⁶ կրթելով և յայլմէն ևս մնացելովք¹⁷ զինի իւր եթող ապագայիցն: Իսկ պիտանացուն՝ զի բոլոր ինչ ի կենցաղումս արհեստիւ առաջացեալ¹⁸ ունի զակզի:

Արդ հարկաւորաբար բանական արհեստիս առաջարկութիւն հնդիւքս աշտոբիւք¹⁹ կատարի՝ գիտաւորութեամբ, հարադատութեամբ, վերագրաւն վարդապետաւն և ըստ մասին բարձանմամբ, յորումն և²⁰ աւգտակարն:

Գիտաւորութեամբ՝ մտածաւրէն²¹ իմն ըստ տնաշինութեան առակի և միանգամայն առաջատես խոհականութեան²²:

Իսկ հարադատութիւն՝ ոչ աւտարս ինչ և այլևայլս, քան եթէ համբոյրս և հարադատս զասացուածսն²³ առնել:

Այլ վերագիրն՝ զի բաւական իցէ միով նկարագրիւն զամենայն գրոյն գիտել զմիտս, որպէս ի Քերականութենէն կամ ի Գործոց առաքելոցն է յայտ:

Բայց վարդապետականն՝ յերկուս իմն ունի ձևս, որ է կատարելոց գործ կամ զգոյացութենէ բուռն հարկանել և իջանել ընդ արարածս աւրինակ իմն ընդ աշտիճան յանհատ տեսակսն, և կամ աստի դարձեալ անդրէն²⁴ ելանել:

Սոյնգունակ և ըստ մասին²⁵ կատարումն՝ թէպէտ ի քերականութենէ սկիսքն առնելով առաջնորդէ մինչև ի վերջին մասնն և կամ ի վերջէ մասնէ մինչև ի գլխաւորագոյն սկիսքն, յորում ըստ առաւել քաջայայտութեան և ծանաթ կացուցանելոյ զառաջարկեալսն²⁶ լսաւդաց ընտանեանայ և աւգտակարն:

Տարբերցվածներ. — ¹ C արուեստաւորին. ² B է. ³ A անցականին, C անցականք. ⁴ AB մտածութիւնք ինչ. ⁵ B գուղնաքեայք. ⁶ B ի հարցման. ⁷ A կենդանիսս. ⁸ B զատեալ, C զատաւ. ⁹ C ագէտ է նա. ¹⁰ B ագիտութեամբ. ¹¹ B բաղկացութիւնք. ¹² C նախակրթի. ¹³ C անկի. ¹⁴ AB այլ ոմն, ¹⁵ AB նախակրթութեան. ¹⁶ B ինչ է զիտոյք. ¹⁷ A յայլ ամէն ևս մնացելովք, B չիք, C յայլմէն ևս մնացեալ աւք. ¹⁸ A առաջադայեալ. ¹⁹ A աշտսիկ. ²⁰ B յորում և, C յորում և է. ²¹ B մտածաբար. ²² C խոհմականութեան. ²³ A զասացուածն. ²⁴ AC անդէն. ²⁵ B աստ ասի. ²⁶ A զառաջ երթարկեալսն, C զառաւ արկեալսն:

Արդ գիտելի է և այն, զի բարձանի բանական արուեստս ի չորս¹ յիմաստ[ասիր]ութիւն², ի բանական բժշկութիւն, ի քերդողութիւն և ի ճարտասանութիւն: Եւ իւրաքանչիւր ոք ի սոցանէ յանգութիւն ունի առ իրեարս՝ իմաստասէրն և բանական բժիշկն, ոմն³ քննէ զերկնի և զերկրի բնութիւն և ոմն զմարդոյն, իսկ քերականութիւն և ճարտասանութիւն, զի քերդութեան արուեստն պիտոյանայ⁴ ճարտասանականին⁵ պայծառ բանից⁶, որք և հաւասարապէս վարին առաւելաւք և խրատութ⁷, իսկ ճարտասանականն՝ ի նմանէ կիտից և ոլորակաց և այլոց ի նոսա գիւտից⁸:

Բայց սկիսքն առեալ քերդողականիս յերաժշտականէ անտի, վասնզի զնա բնաւորեցաւ երկայնիւք և սղիւք յիւրն վարել նուագաւոր երգո. և ապա բազմաց մարդկան ի մէջ առեալ զքերթողականն⁹, վասն որոյ մեզ այժմ խնդիրս է ըստ իւրաքանչիւրն կարգաց: Ոմանց ի ձայնէ սկիսքն առնելով, իւր ձայնս է նիւթ բանականութեան. որպէս հիւսնականին՝ զիայտ և դարբնականին՝ երկաթ, այլև վայելչութիւն և կարգ աշխարհի ձայնիւ¹⁰ ասացեալ յարմարին, և հաստատեալ¹¹ յայս բանիւ վարդապետէին¹² և¹³ աշակերտեալքն կրթէին¹⁴: Եւ ասացին զձայն վիրաւորութիւն աւգոյ, աւրինակաւ զխիտ ինչ¹⁵ ընդ իրարս բախելով, զի վիրաւորեալ զաւգն ի միջոցին տացէ զձայն. իսկ անգայտն և կակուղն ոչ նոյնպէս¹⁶ տացէ¹⁷ զձայնին¹⁸ հնչումն: Բայց այլոց պախարակելով զայն, թէ ըստ արուեստաւորին անցանել, բառնի և արուեստն, սկիսքն արարին ի գրոյ, որպէս զի յառաջիկայսն¹⁹ յիշատակ²⁰ յերկարաձգեացի:

Իսկ ապա Դիոնեսիոս ոմն ահուն եկեալ ըստգտանելով զերկոցունց սկզբմունս այսպէս, թե՛ զձայնի բնութիւն գտանել իմաստասիրաց է, և գիրն տեսցի ի կարգի իւրում, զի մի այլ ընդ այլոյ քննութեամբ ծաղրիցի արուեստաւորն. և իւր սկսեալ բռնն ենար զնոյն²¹ ինքն զիրէս, եթէ քերականութիւն է հմտութիւն:

Զինի որոյ Հերովդիանոս ոմն, որդի Ապողինարի, խոհեմագոյն միանգամայն և իշխան, որոյ վասն յոյժ անբաւութեան արուեստից զբոլորից այրելով զգրեանս²² զհաւրն իւր միայն եթող, ոմանք ասեն վասն յիշատակի և այլք՝ վասն առաւել մտաւորութեան, բայց փոքր ինչ և այս արուեստ կամ վասն չանկանելոյ²³ ի բռնն և կամ վասն մանկանց կրթութեան²⁴ մնացեալ ի Դիոնիսէ ասացելոցն:

Առ որովք նախքան սոյն արուեստ մտանել գիտելի է և զամբարեալսն ի սմին շահն, քանզի կէտք և ոլորակք, հոլովք անուանց²⁵ և խոնարհմունք բայի և ստուգարանել և այլ սոյնպիսիք ոչ ուտեք որպէս ի սմանէ հմտանալի²⁶ լինին:

[ա. ՅԱՂԱԴՍ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ]

Եւ արդ քանզի նախակարգեաց սկիսքն արուեստիս ի²⁷ հմտութենէ, թուեցաւ ոմանց յանրանութիւն արկանել փոխանակ առաւել գիտութեան:

Տարբերեցվածներ. — ¹ A բանական արուեստս ի Դ, B բանական արուեստ ի չորս. ² ABC իմաստութիւն. ³ AB որ. ⁴ BC պիտոյ է. ⁵ AB ճարտասանին. ⁶ A բայից, C բառից. ⁷ AC խրատութ. ⁸ AB աւգոյից. ⁹ A քերականն. ¹⁰ A ձայնիս. ¹¹ B հաստատելոյ. C հաստատելով. ¹² B վարդապետականքն, C վարդապետին. ¹³ B չիք. ¹⁴ C կրթին. ¹⁵ B չիք. ¹⁶ B նոյն. ¹⁷ C տան. ¹⁸ C չիք. ¹⁹ AB յառաջիկայսն. ²⁰ AB յիշատակացն. ²¹ C չիք. ²² C զգրեանն. ²³ A չանկանելով. ²⁴ BC մանկակրթութեան. ²⁵ C անուան. ²⁶ A հմտանալի. ²⁷ BC զի:

Այլ նա ճշմարիտ զոր ինչ եղիան և կարգեաց ի հմտութենէ և ի բանաւորութենէ:

Եւ հմտութիւն աշտպիսի ինչ. հարցեալ ցքեզ¹ բայ կամ անուն և ոչ կարացեալ ըստ արժանոյն պատասխանեալ ի նախնեացն անկար սովորութիւն՝ ըստ նմանութեան երթալոյ անասնոց² ի սովորական տեղիան: Իսկ զբանաւորութեամբ լուծանել զինդիրն՝ ըստ նշանաւոր հրամանաց ի լսելոյ մարդոյ ստուգելով զբազում անգամ տապեալն քերդոդաց և շարագրաց³, այլ ոչ զաւտար ինչ, որ ոչ լսի բան:

Բայց ասելով մասունս վեց՝ եցոյց քերդոդականս, որք հատեալ ի բուրէ, և եթէ զմի ոչ կալցի յաշտանէ քերդոդն, ոչ ասի կատարեալ արուեստաւոր: Իսկ տեսակք ասին ճարտասանականին⁴ ատենական, բաղխոհական և կացրդական, զուգահաւասարք հատեալք⁵ ի սեռէ, և զնոյն ինքն բերելով ի յինքեան, որպես զկենդանութիւն կենդանին, յորոց թէ ունիցի զմի ի նոցանէն, կատարեալ ասի ճարտասան:

Ըստ որմէ⁶ և զայն գիտելի է, զի նախագասութիւն ըստ երկց լինի յեղանակաց՝ ըստ տեղոյ, ըստ ժամանակի, ըստ պատուոյ: Իսկ վերժանութիւնս, որ ասի ընթերցումն ըստ առգանության, նախագասեցաւ ըստ տեղոյ, քանզի անկար է առանց սորա այլևս առաջիկայիցն զյարմարութիւն ունել: Այլ իմաստասէրք ասացին և զվերստին մոռացումն իմաստից՝ աւրինակաւ գիւտիւ⁷ ծառային:

Եւ զբուցատրութիւնս առնելի⁸ է ոչ ըստ սովորական ինչ խաւսից, այլ կամ զքերդոդացն արարուածս կամ զիւրաքանչիւր ուրուք նոցանց գաղափարաւք⁹ ձեացուցանելով զբուցել:

Նա և հարկաւորութիւն է վարդապետին ոչ զաւտար ինչ, այլ զիւրոյ լեզուին խաւսս¹⁰ և զպատմութիւնս ինչ նախնեացն արարեալ լաւագոյնսն համառատապէս¹¹ գիտել, զի իբր հարցանիցի¹², զիւրաւ լուիցի¹³:

Բայց ստուգ[արան]ութեան ձեք են երեք՝ յիրէն, յարուեստէ, ի ձայնէ, և յարացոյց առաջումն՝ սափոր և երկրորդին՝ փայտաւ և երրորդին ճնճղուկ: Բայց ոչ ամենեցուն է գիւտս այս, քան եթէ խոհեմագունիցն գիտութեամբ:

Իսկ համեմատութիւն ունին¹⁴ առ իրեարս բայ առ բայ, անուն առ անուն, և եթէ ասացի ստեղծուածոց¹⁵ և կազմուածոց, և բերցին անուանք հանգոյն նոցին, և առաւելն տանի զհաստատութիւնն. նոյնպէս և բային՝ ողորմեայն քան զողորմեացն¹⁶:

Այլ մեծի քերդոդութեան¹⁷ արուեստն թէպէտ ի վերջէ դասեցաւ, դատողականս է մասն, զի սովորութիւն է բանաւոր արուեստաւորի¹⁸ յառաջագասել զառաւելն, որպէս զվերժանութիւն, զի զարթուցէ¹⁹ զլսաւդն, և զկնի զաւրեն դատողականիս, զի համ թողցէ յասացուածն²⁰: Եւ են հանգամանք դատողականիս այս. քանզի հերձուածողացն բնգունայնարանու-

Տարբերեցվածներ. — ¹ AC զքեզ. ² անասնոյ. ³ C շարագրածաց. ⁴ AB ճարտասանին. ⁵ C հաստատեալք. ⁶ B ըստ որում է, C ըստ որում. ⁷ AB գիւտիւ. ⁸ A ունելի. ⁹ AB գաղափարաց. ¹⁰ AB խաւսն. ¹¹ AB համառոտագոյնս[ն]. ¹² AB հարցանիցէ. ¹³ AB լուիցէ, C լինիցի. ¹⁴ A չիք. ¹⁵ C ըստ ստեղծուածոց. ¹⁶ A ողորմեայն քաջողորմեայն, C ողորմեացն քան զողորմեայն. ¹⁷ B քերդոդականութեան. ¹⁸ A արուեստի. ¹⁹ A զարթուցանէ. ²⁰ C գասացուածն:

թիւնս լուծանելով, որք ուղղափառութեանց՝ անուամբ կամեցան զիւրեանցն արդարացուցանել զվրիպանս, ի ստուգիւ քննութենէն դատելոյն՝ յանդիմանի աւտորոտի խառնուածն:

[Բ. ՅԱՂԱԳՍ ՎԵՐԾԱՆՈՒԹՅԱՆ]

Արդ զինչ է վերծանութիւն ըստ մեզ և կամ որպէս ըստ իմաստնասիրացն, քաջայայտ է: Բայց զարմանալ գոյ ընդ արուեստաւորիս³, զի յառաջ ասաց զսոցուն⁴ մասունս, մինչև տարեալ հասուցանէ յանհատն, ուստի առաւելապէս⁵ շահիցն մատակարարիցի աւգուտն:

Եւ զի նախակարգէ զվերծանողութիւն քերդողաց և ապա շարագրաց. նախ՝ զի ամենայն արուեստաւոր զիւրն կամի յարգուն ցուցանել⁶, երկրորդ՝ զի նախադուռն⁷ իսկ⁸ և սկիտրն բանական արուեստիս զիւրեանցն ասեն⁹ լինել քերդողքն:

Ըստ որում ապա զենթադրութիւնն¹⁰ իմանալ է¹¹ նմանութիւն ներքոյ կայ¹² դիմաց ձեով¹³ և ձայնիւ նմանապէս, որ¹⁴ գործէ ընթերցողին ըստ քաջութեան հանդիսի¹⁵, ի յանդգնութենէ և յերկշտութենէ խոյս տալ և միայն միջակին սպասելով՝ յործամ խրոխտական գայցէ բան, և ձեն ըստ այնմ ընթեռնուլ. և եթէ խանդադատական՝ ըստ այնմ, զի և իւր¹⁶ և վասն որոյ բանն է, արութիւն ծանիցի:

Նա և ըստ առդանութեանցն, թե ուղիղ վերծանիցի¹⁷, որպիսի Պաւղոս¹⁸ և զայլսն մի ըստ միոջէ զիւր արուեստն եցոյց լսողին. ապա թէ ոչ նա որպէս էր լուաւ, այլև ինքն ծաղր եղև¹⁹:

Իսկ ոչ ուղեղ տրոհել²⁰ ըստ աւրինակի չար²¹ խոհակերի զանդամսն ոչ ուղիղ բարձանել²², որ է զմիտս ի մտաց և զբան ի բանէ զատուցանել, զի մի պարունակեալն ի նմա միտք յայտնեացին, և ի լսողէն զանխլացոյց և ինքն անարուեստ ցուցաւ:

Մինչև ցայս վայր ասացուածս²³ հասարակարար պիտանացու բոլոր բանական արուեստաւորաց. իսկ յայտմհեալէ զիւրեանցն ձեռնարկութիւն ի մէջ առեալ քերդողացն:

Վասնզի ողբերգութիւնն ի հայտմս է²⁴, իսկ ըստ հոռոմին թարգմանութեան նոխազերդութիւն ասի առ ի պաշտաւն առնել Դիոնեսեայ ումեմն տուողի որթոյ, որ է պատմութիւն յայտնի: Եւ է ողբերգութիւնդ ոչ աշխարհական, քան թէ արարուած քերդողական զքաջացն գործեալ²⁵ իրս, զոր պատմեալ է ահաւորապէս՝ հանգոյն գործեցելոցն դերադանցութեամբ, ամենայնիւ դիւցազնաբար և ոչ կաղս ի կաղս²⁶ և քամահելիս:

Իսկ կատակերգութիւնը²⁷, որ են²⁸ արարուածք²⁹ քերդողացն ոմանց յանդիմանութիւն և [ոմանց] յաւժարութիւն, որ և³⁰ խրատս բազում ունի յինքեան. աշխարհաբէնն՝ զի ամենեցուն յայտնի լինիցի:

Տարբերցվածներ — ¹ A ուղղափառաց. ² C դատելոցն. ³ C արուեստաւորս. ⁴ A սոցունց, C սորուն. ⁵ B առաւել այսպէս. ⁶ C յարգեցուցանել. ⁷ C նախադրուն. ⁸ C չիք. ⁹ AB չիք. ¹⁰ AC զենթադրութիւն. ¹¹ AB է իմանալ. ¹² C քերական. ¹³ A ձեոց. ¹⁴ C ուր. ¹⁵ AB հանդիսի. ¹⁶ C զի այն անդի և էր. ¹⁷ C վերծանեցի. ¹⁸ C Պաւղոս և ոչ Սաւղոս. ¹⁹ C եկաց. ²⁰ A տրոհելով. ²¹ C եղար. ²² C յաւշել. ²³ AB արարուածս. ²⁴ C չիք. ²⁵ C գործեցեալ. ²⁶ C կաղս ի կաղս ինչ. ²⁷ C զկատակերգութիւն. ²⁸ C որ և նա. ²⁹ A արարուած. ³⁰ BA չիք:

Եւ դամբանականն է գերեզմանական, որպէս թէ անհեղեղս ձեռով և ձայնիւ յանկարծադէպ ինչ հասանել սգոյ լալումն, ըստ որում և ի վերձանելն է վարել հմտարար¹ նմանութեամբն:

Իսկ քաջոյորակի տաղ ասի հոմերականն², յորժամ յարմար³ բառիւք և ոլորակաւք ի սկսմանէ մինչև յաւատարումն⁴ դմիտան աւարտեալ բերիցէ և զչափաւ Բայց ասի և բոյորակ տաղ⁵, յորժամ առաջարկութիւն մտացն երկարագոյն իցէ, երկրորդ տաղին⁶ սկիզբն ի բաղաձայնից և կամ ի կրկնակէ հաւիցի⁷, զի զանգայտն⁸ և զմեծասարն գործիցէ երկայն. իսկ մեծավերջ վասն երկայնութեան ձայնին սահմանեցաւ ողբերգականցն:

Այլ քնարական քերդութիւնն⁹, որ է մասն իմաստասիրացն ըստ սատեղարաշխութեան¹⁰, ըստ երկրաչափականի ունի հանգամանս ըստ թուականին, զի զգաշնակումն ձայնին զտալինն և զաղիոյն¹¹ ի ներքոյ իրան համանման և ոչ աւտարոտի¹² ինչ բերիցէ:

Իսկ խանդաղատական կամ առ սիրելիս երևի և ծնողաց՝ առ մանկունս և աշապէս¹³ ըստ նմին, եթէ նոյնպիսի¹⁴ տեղի ինչ գիպեացի¹⁵ յընթեանուլն¹⁶:

Արդ որ ըստ ստացեալ առողանութեանց, եթէ մի ըստ միջէ ալլոց ձեռցն ոչ պահեացէ¹⁷ զխտրութիւնն, զարիապէս քերդողացն զչարագրութիւն և զջան տաղալէ և զիւր ունակութեան արուեստն ի վերձանելն ծածոյելի երևցուցանէ¹⁸:

[գ.] ՅԱՂԱԳՍ ՈՒՈՐԱԿԱՅ

Բացազանչութիւն յոլորակի սեռ իմանի, քանզի հաւատարապէս անշնչիցն և շնչաւորացն և բանաւորացն է, իսկ ոլորակ՝ միայն բանականիս՝ առ ի պատկանաւոր ունելոյ ձայն և ոմանց ծանաւթ լեալ առ ի կրթութենէ, որպէս ի յունական լեզուին. իսկ այլ աղգաց ոչ ևս:

Եւ թերևս տարակուսեացի ոք¹⁹, թէ շեշտ վերացման աղագաւ ասի ոլորակ, իսկ բութն՝ բնդէ²⁰ ր. այնու զի²¹ որպէս նա ի վեր հանէ, սա ի խոնարհ հմանապէս իջուցանելով²² հարթէ, որք ի մի տեղ եկեալ բաղկացուցանեն զպարոյկն. ըստ առակի՝ ծայրիցն՝ ի սպիտակէն և ի սևոյն գոշն. իսկ բնդ մաս և բնդ կեանս ոչ է միջոց:

[դ. ՅԱՂԱԳՍ ԿԻՏԻ]

Նախագասելով սորա զոլորակն, քան զկէտն, ոչ ըստ պատուականութեան, քան եթէ ըստ տեղոյ, քանզի հարկաւոր է յառացուածին նախ ոլորակին և ապա կիտին ունել զկարգն:

Իսկ զի՞ ստաց զիւրաքանչիւր ոք ի կիտիցն յառաջագոյն արևեստին. նախ՝ զի սահմանաւ զիւրաքանչիւրոցն բնութիւն ծանուցէ, երկրորդ՝ զի տեղեաւն և ձայնիւ զաւարտել կէտն իբրև զթագաւոր, իսկ զերկուսն իբրև զսպասաւորս նորին²², աւրինակ իմն զպակասեալն և զաւաւելեալն այնութիւք կոչել²³ ունակութիւնք²⁴, իսկ չափաւորն²⁵ պարզարար:

Տարբերեցվածներ. — ¹ B հմտարան. ² A ոմերական. ³ A երկար, B յերկար
⁴ C յանկումն. ⁵ C ոլորակաւք. ⁶ C աղին. ⁷ C հաւիցէ. ⁸ B զանգէտն. ⁹ C երգութիւն.
¹⁰ C սատեղարաշխութեան. ¹¹ BC աղոյն. ¹² A աւտար, B աւտարոտի, C աւտարոտիս
ինչ. ¹³ A աշս. ¹⁴ A նոյնպէս ի. ¹⁵ B գիպիցի, C հանգիպի. ¹⁶ AB չիք. ¹⁷ BC պահիցէ.
¹⁸ AB յարկացուցանէ. ¹⁹ AB չիք. ²⁰ AB այս է զի. ²¹ AB զիջուցանելով. ²² AB չիք.
²³ C չիք. ²⁴ C նշանակութեամբ. ²⁵ A չափաւոր է:

Եւ են հանգամանք բնակիտիս մի ըստ բացարձակ ձայնի որպէս «ոչ շունք»¹ և որ ի կարգին է. և միւս՝ յորժամ ի միջակիտին² հանգիստ առնուցաւ, երթեալ ի ստորակէտն, ուստի պատրաստարար ի կէտն ելանիցէ ըստ առակի ճանապարհորդութեանն³: Եւ ստորակիտիս է և⁴ այս՝ ունել զբացարձակն և սմա որպիսի՝ «ոչ ապաքէն առաքեալ եմ», երկրորդ⁵ յորժամ պատասխանուց ինչ կարաւտանայ բանն, ըստ այնմ՝ «ինձ պիտոյ է ի քէն մկրտիլ և դու առ իս գաս»:

[Ե. ՅԱՂԱԳՍ ՀԱՌՆԵՐԳՈՒԹԵԱՆ]

Յետ որոյ զհագներգութիւնն ասելի է, զի ոչ եթէ ի հարկաւորացն է մասանց արուեստիս⁶ որպէս և այլքն, այլ առ կրթութիւն մանկանց:

Եւ հագներգութիւն ըստ հոռոմին⁷ ասի⁸ գաւազաներգութիւն, վասնզի տարդենի գաւազանաւ, զոր փոխանակ սուզելոյ կուսին, որպէս ասեն երկիր բուսոյց, պար գոլով⁹ Ապոլոնի երգեն¹⁰ զհոմերական քերթածան, վասն ինդրելոյ շնորհին որ ի Հոմերին է առացեալ քերգածացն, որ զանխլացեալ վասն միայարութեան¹¹, բարձանումն գործեցաւ յաղագս գիւրաւ ուսման մանկանց յերկուս գիրս յնդիական և յմկիսական¹² ի քսան և չորս ճառան. քանզի մանկանց է խրոխտելն և սրտմտելն ոչ¹³ բարիոք, այլ զբարիոք¹⁴ նախանձ և զբանական ունել հղաւր զաւրութիւն խորհրդոյն, վասն այնորիկ բարձանմամբ ճառիցն, զի բժշկեսցին միտքն առ ի յամբողջ պատասխանելոյ առ ի յարցուածս¹⁵ յորում է ճառին և մի վհատեալ պախեսցէ¹⁶ անգիտանալովն ի քաղցր շահէ¹⁷ ուսումնասիրութեան¹⁸:

[Գ.] ՅԱՂԱԳՍ ՏԱՌԻ

Արդ և յայտմ սկիսքն արարեալ արուեստաւորիս¹⁹ վարդապետութեան քննեաց զմասունս և զմասանց մասունս. իսկ այժմ բուռն հարեալ զնիւթոյն զի առ փոքր փոքր ելցէ²⁰ ի վերին կատարելագոյնն²¹:

Եւ զի՞ ասէ յաղագս տառի և բուռն հարկանէ զգրոյ. քանզի տառգ անմարմին իբր թե բանի նշանակ, զի գիտելի կացուցանէ զգրովն զբանն, որպէս զայրիւն զայրն. իսկ նախադասեալ տառիս աւրինակ իմն ըստ պատուոյ, իբր ոգին քան զմարմին լաւագոյն²²:

Բայց բաղմութիւն գրոյս, մի՞ զի անարուեստ խաւսք և բարբարիկոն լեզու, և երկրորդ՝ վասն թաւութեան²³ զսոյն կարգել ի գիրն որք ըստ խաւսիցն յարմարին:

Եւ գիրդ ի քերելոյ և ի գծելոյ ըստ հաստատուն յարացուցի և Հոմերոնէ կոչի հարկանելով նետիւ զգարշապարդ Դիոմեդեայ Պարիսի²⁴:

Եւ զի՞ ասաց կրկնաբանելով զտառս. ցուցանէ զարրումն և զմիարանութիւն գրոյ և ձայնի հանգոյն տարերցդ²⁵ ընդ երկրի և ընդ կենդանիս

Տարբերցումներ. — ¹ C շունչ. ² C ի միջին կիտին. ³ C ճանապարհորդին. C չիք. ⁴ AB երրորդ. ⁵ AB արուեստաւորիս. ⁶ B հոգոյ մին. ⁷ AB լսի. ⁸ C պարգեւելով. ⁹ ABC երգել. ¹⁰ C միոյ արուեստի արութեան. ¹¹ AB յնդիական և յմկիսական. ¹² BC չիք. ¹³ BC ոչ բարիք. ¹⁴ C յարցուածս ասել. ¹⁵ B պահեսցէ. ¹⁶ C անգիտանալովն ի քաղցր շահէ՝ չիք. ¹⁷ C ուսումնասիրութեամբն. ¹⁸ B արուեստիս. ¹⁹ C եկեսցէ. ²⁰ C աւգնականութիւնսն. ²¹ C լաւագոյնից. ²² A թաղաւորութեան. ²³ A չիք, BC Դիոմեդեայ (C Դիոմեդեայ) աստարիսին. ²⁴ B տարերացդ, C տարերց:

միայնութեան¹, և դասութիւն², զի երբեմն յար ասի և երբեմն այր, միոյն յին և միոյն այրն դասելով:

Եւ ասպա որոշելով զձայնաւորսն ի բաղաձայնիցն իրր սրատուական³ և սրատճառս ձայնի յարմարման, զի և ըստ ինքեանց և ըստ դայլսն խառնելոյ բաւականանան⁴ հնչումն և բան յաւգաւոր⁵ պատկանել⁶:

Եւ այնուհետեւ կամեցեալ զանազանել և դայլսն, ի ձայնաւոր որոշմունսն⁷ այսր⁸ դատանէ զէն և զովն՝ զբնութեամբ երկարսն, յորս թէ՛ և⁹ խառնի և թէ՛¹⁰ ոչ ձայնորդն, ոչ երբեք անփոփոխ զիւրեանցն ձայն¹¹: Եւ զոյն և զնչ և զնիւն բնութեամբ սուղ եցոյց, որք ոչ երբեք թողուն զիւրեանց չափն: Եւ միջակս դատուցեալ սորա զերկամանակսն՝ զայր և զեթ և զին, որք ի ձգելն երկարիցն հաւասարք և յանփոփմանն՝ սղիցն, որպէս աուն և աւն: Բայց ոմանց հակառակել զեղ և զն ասել եռամանակս, իսկ ոչ կարաւ զանգի, վասնզի ոչ համանգամայն երեքին¹² տմանա[կ]քն ասին, այլ երբեմն մի և երբեմն երկուս¹³:

Իսկ առաջագիրքն ոչ առ բաղաձայնսն ևն, քան եթէ առ ձայնաւորսն քանզի այլ ձայնաւորքն կարեն ինիդ և ճիւնիդ առաջագիր լինել, իսկ սոքա ոչ ևս:

Նոյնպէս և ինդ ճիւնիդ¹⁴ կարէ լինել ըստ ցուցելում աւրինակիդ:

Նա և երկրարբատք երկու ձայնաւորաւք ի մի ասեն լեալք, երկու նշանակս ձայնի ցուցանեն:

Ըստ որում գիտելի է և զբաղաձայնիցն հանգամանս, քանզի աւրինակ իմն գիցի առաջի, միտք մարդոյ՝ տառի և զգայութիւնք՝ ձայնաւորաց և այլ անգամք մարմնոյն¹⁵ բաղաձայնից: Արդ որպէս ոմանք յանգամոցն առաւել աւգնականութիւն տան զգայութեանց և այլք դուզնաքեայ և կէսք զմիջինն, նոյնպէս և բաղաձայնքն. նուրբք առաւել աւգնեն քաջաձայնութեան¹⁶, իսկ ստուարքն նուազ և միջակ զհասարակն երկոցունց:

Բայց ոմանք ի բաղաձայնիցն զկիսաձայնին առ ձայնաւորսն¹⁷ զեկուցանեն հանգամանս ի սուրմունս¹⁸ և ի մրմունջս, և այլք վատաձայնք¹ ըստ առակի ողբերգակին, զի հարկաւորապէս արուեստն զքաջաձայնութիւն խնդրէ:

Նա և կրկնակացդ հանգամանք այսպիսի. յորժամ մի գիր բաւական լիցի ունել զերկուց տեղի, քանզի աստուածազգեաց²⁰ և աստուածազգեստ²¹ մին զերկուց և մին զմիոյ լնլով զանգի:

Տի նա և նա ի բնութիւն իմանի իրր թէ խոնաւագոյն, և արուեստունի զհամբառնալն և զնուստտանալն, իրր թէ հողմն՝ յեղեգանէ:

Իսկ վախճանականք անուանց²² ի հոռոմին և՛ յարականին, և՛ յիգին ունի կշռապէս²³, բայց ի մերումս անորիշ և յանբաւս հանգեալ²⁴:

Տարբերցվածներ. — ¹ միւլորութեան. ² C դասաւորութեան. ³ A պարունական. ⁴ AB բաւական. ⁵ C կամ անյաւգաւոր. ⁶ B պատկանելով. ⁷ C զորոշմունսն. ⁸ C զայր. ⁹ C թէթե. ¹⁰ C և կամ. ¹¹ A նոյնս. B չիք. ¹² A երեք, C երեքիւն. ¹³ B երկուն, C երկու. ¹⁴ B հիւնն. ¹⁵ A չիք. ¹⁶ AB քաջաձայնութեանց. ¹⁷ C ձայնաւորսն. ¹⁸ A սուրմունս, C սղունս. ¹⁹ A զատ ձայնք, B զատաձայնք. ²⁰ C աստուածազգեաց. ²¹ C աստուածազգեստ. ²² C արուաց և իգաց. ²³ AB չիք. ²⁴ C հաւասար ունի յարապէս. ⁴ B անկեալ, C անկանել:

[Է] ՅԱՂԱԳՍ ՎԱՆԳԻ

Արդ իբրև եգիտ արուեստաւորն զնիւթն և եցոյց զհանգամանս ձայնաւորացն և բաղաձայնիցն, կամ ի ի սմանէ ալլևս մեծագոյն յարմարել շինուած, որ է վանդ:

Իսկ զի՞ ճառէ զվանդէ և բռնն հարկանէ զփաղառութենէ, զեկուցանելոյ ազագաւ¹ զրնութիւն երկոցունց՝ զվանդի, իբր թէ ի միոջէ կողմանէ ձայնաւորն վանդեալ² իցէ ի ձայնորդացն, իսկ փաղառութիւն՝ շուրջանակի: Իսկապէս է ընդ ձայնորդան փաղեալն՝ ընդ միումն կամ ընդ երկուս, իսկ պիտակն՝ սոսկ ա և կամ ե³:

[Ը. ՅԱՂԱԳՍ ԵՐԿԱՐ ՎԱՆԳԻ]

Եւ յորժամ ծանոյց զվանդին բնութիւն, զեկուցանէ այժմ զքանիաւնութիւն երկարիցն եղելոց բնութեամբ և զգրութեամբսն⁴ միանգամայն, թէ որքան զոր երիցագոյն ունի աստիճան:

[1] Արդ սկիսքն բնութեամբ⁵ երկարն է ինքնարաւ⁶ և անկարաւտ ծակցութեան ձայնորդի, սակա՞ որոյ և առաջին տեղոյ հասաւ:

[2] Իսկ երկամանակքն վասն երկարից և սղից գոլով⁸ պատճառ, երկրորդ նորա ցուցաւ:

[3] Այլ երկրարբառս, զի յերկուց խառնուածոց ունի պատուականութիւն⁹ յերկայնութիւն¹⁰ թէպէտ ոչ գերազանցեաց քան զերկամանակսն, համայն երկրորդին դասեցաւ:

Զկնի սոցա գրութեամբ:

[1] Որոյ առաջինն աղց, իբր զի միամաւր ոք զերկուս ձայնորդան ձգելով զկնի¹¹ ինքեան¹¹ դասեցաւ, թէպէտ և ոչ հանգոյն առաջնոյն, սակայն առաւելեալ¹² գեր զկնիսն:

[2] Որում ընդդէմ է տատրակն, զի որպէս յաղցիցն զցաւն և զդատն յառաջկոյս ամփոփեաց ալքն, իսկ ի տատրակին զաիւնն և զրէն և առ վերջին ալքն. այսպէս, զի մին միշտ առաջագիր կարէ լինել աիւնն ըրէին աւրինակ իմն արգալ. և ուր այս գիպեացի, հարկաւոր է կիտիւն զտիւնն և զրէն վերջնումն ձայնաւորին տալ: Իսկ զի սուղդ¹³ և սղացեալ ասի, մի զի սուղ է ալքա և ըստ երկամանակի սղանայ ի տեղւոջ:

[3] Երկրորդ¹⁴, զի հաւասար մատուցանէ զբարժանումն զաւրէն եղբար եջիդ և ինիդ ի ձայնորդաց պատճառաւ, զի ոչ կարէ երբէք ընդ կենիդ առաջի դասիլ ընդդէմ աղցին և տատրակին. միումն՝ զի յառաջկոյս ամփոփեաց զբաղաձայնսն. և միւսումն՝ զի ի վերջ¹⁵, զի պարզ ձայնորդ է կենդ:

[4] Նոյնպէս կրկին ձայնորդք միմեանց ընդդէմ¹⁶ են. հեգիկն, զիկն զաւրութեամբ զայն եջին ետ ձեռն, իսկ կետիւն՝ ինիդ:

[5] Բայց աջդ և¹⁷ կիտիւ¹⁸ և զաւրութեամբ ջէդ ալքին:

Տարբերեցվածներ.—¹ C յաղագս. ² C զաւղեալ. ³ C աի կամ եչ. ⁴ B գրութեամբսն, C գրութեամբն. ⁵ BC բնութեան. ⁶ A ինքն բաւ. ⁷ C յաղագս. ⁸ C յոլով. ⁹ AB յերկուց... պատուականութիւն՝ չիք. ¹⁰ C չիք. ¹¹ BC զինքեամբ. ¹² C առաւելն. ¹³ BC սուղ. ¹⁴ B երկրորդ. ¹⁵ A զվերջ, B զի վերջ. ¹⁶ B դէմդէմ. ¹⁷ C չիք. ¹⁸ C կիտին:

[Բ. ՅԱՂԱԳՍ ՍՈՒՂ ՎԱՆԳԻ]

Այսպէս գնելով բնութեամբ երկայնս և սուղս, իբր զծայրսն¹ քննեաց, եկն² զմիջոցն, կամի արդ զսուղ վանգիդ վերաբերել³ հանգամանս³:

[1] զնախկինսն⁴ ի բուն սղիցն⁵ յեջէ⁶ և⁷ յոյէ⁷:

[2] Իսկ⁷ զմիւսդ⁸ յայքէ երկամանակէ⁹ ամփոփեցելոյ⁹:

[Ժ. ՅԱՂԱԳՍ ՀԱՍԱՐԱԿ ՇԱՂԱՇԱՐԱՅ]

Յեա որոյ¹⁰ և հասարակ լինի ըստ երիս յեղանակս վասն գիւրութեան¹¹ իմն գտեալ ի Հոմերոնէ, զի մի միտք ինչ բանի զանխլացեալ ի գծուարին չափոցն ծածկիցին, որ հասարակապէս ըստ չափոյ¹² յերկայնիցն¹³ և սղիցն մատուցանէ ի տեղիս աւժանդակութեան¹⁴:

[1] Եւ է առաջնոյ յեղանակին հանգամանք այսպիսի. յորժամ ասէ «Ինձ բնա[ւ] ևս ոչ իրիք դու պատճառ, արև, այլ ստատւածքն»: Արդ առաջի վանգիդ տեղի ի բնաւ իսկ տաղս, թէ բնութեամբ և թէ գրութեամբ միշտ յերկայն¹⁵ և եթ խնդրել: Իսկ երկրորդ վանգդ¹⁶, զի ի ձայնաւոր երկայն յանգեցաւ և երկրարբատն և զմին¹⁷ յարուցեալ¹⁸ եչն, խորտակելով զգա և արգելով ստատկարար աւրինակ իմն զայլիս ծովու վէմ պատահեալ, իշխանութիւն ետ առնել և սուղ, որ է ստեղն:

[2] Իսկ երկրորդ՝ «Պատրոկղէ, ինձ հիքիս կարի յոյժ սիրեցեալ անձին»: Վասնզի սովորութիւն է նային¹⁹ զաւրէն մոմոյ²⁰ երբեմն կակղանալ և երբեմն խստանալ: Արդ առաջին վանգիդ կակղանալով քէդ թոյլ եզ գերազանցել անձայնիդ, զի արատցէ երկայն: Իսկ երկրորդ վանգիդ խստանալով դառն զաւրէն²¹ մոմոյ ցուրտ արգել զխտաձայնն առնելով սուղ, որ է ստեղն: Եւ յորժամ սղացուցանել ըստ այսմ աւրինակի զվանգդ ձայնաւորի պէտք են և կամ սղի ըստ ոյլ²² սղացելոյ ըստ երկամանակին, զգուշանալով յայլոց ձայնաւորացն և զնայի և զխտաձայնի զնոյն պահել խտրութիւն:

[3] Իսկ երրորդ²³ զնեատոր ոչ խաբեաց խոշիւնն թէպէտ յումս էր: Յորժամ երկրորդ վանգին ձայնաւոր սուղ գիպիցի²⁴ միով բաղաձայնիւ և բանն երկուք վանգիւք միայն զկատարումն առնուցու²⁵ և յաջորդ վանգն ի ձայնաւորէ հաւիցի, իշխանութիւն է քեզ առնել համբոյր, թէպէտ և սուղ է ըստ այլում կարծեաց. և հաստատի այս, զի ամենայնի խնդիր թէպէտ և փոքր իցէ, կատարելութիւնն²⁶ է այսոցիկ շաղաշարաց:

Յայտնեն և պատմութիւնքն առաջնոյն Պրիամոս Տրոիացի²⁷ և Պարիս,²⁸ որոյ զկինն յափշտակեալ էր ի հելլենացոց որդին նորա՝ Պրիամոս⁹ քննելով զի վերայ եկելոցն դործ՝ ասելով ցաղջիկն. «Ե՛կ այսր³⁰, զի չես դու այսմ պատճառք»:

Իսկ երկրորդին³¹ Աքիլլէս³² Հելլենացի և Պատրոկղէ գայեկորդի

Տարբերեցվածներ — ¹ A ծայրսն. ² C չիք. ³ C հանկամանս ի վերա բերել. ⁴ C նախ գինդ. ⁵ A աղցիցն, C նուաղիցն. ⁶ C եզ. ⁷ C չիք. ⁸ C հիւնդ. ⁹ C և կամ փոխեցելոյ. ¹⁰ AB յետոյ. ¹¹ AB գիւրութիւն. ¹² C խորհրդոյն. ¹³ A երկարիցն. ¹⁴ AB աւժանդակութիւն. ¹⁵ B զերկայնութիւն. ¹⁶ A վանգի, C վասնզդ. ¹⁷ B զիմին. ¹⁸ C յարացուցեալ. ¹⁹ A չիք. ²⁰ C մարմնոյ. ²¹ EC հանդոյն. ²² C աղիստո և. ²³ ABC երկրորդ. ²⁴ C գիպեցի. ²⁵ AB առնու. ²⁶ C թէպէտ... կատարելութիւնն է՝ թէ և փոքր ինչ կատարելութիւն է. ²⁷ A Պրիամոս Տրուացի, C Պրիամոստրիացի. ²⁸ AB Պարիկրիս. ²⁹ C որոյ... Պրիամոս չիք. ³⁰ C եկ այսր՝ եկե կայ արդ. ³¹ A երկրորդումն, B ի յերկրորդին. ³² C Աքիլլէս:

նորա, և իբրեւ ետես Աքիլլէս զՊատրոկլէ մեռեալ հանդերձ քաջութեամբ՝ լալով հարճն Աքիլլեայ ասէ, թէ՝ «գո՛րեզ՜ յամուսնութիւն տամ Աքիլլեայ», ասէ՝ «Ի՛նձ հիքիս կարի յոյժ սիրեցեալ անձն»²:

Իսկ երբորդին³ նեատոր սմն հմուտ պատերազմի, զոր տուեալ ցՄաքսոն⁴ սմն բժիշկ վիրաւորեալ, զի դարմանեացէ, որով դարմանելով զվէրսն⁵ տայր նմա հաց և սեաւ գինի: Բայց իբրեւ յոյժ ամբոխէր յոյզ պատերազմին, ոչ սիրելի լինէր նմա ըմպումն գինւոյ, քան թէ երթալ ի դորձ պատերազմին⁶:

[Ժա. ՅԱՂԱԳՍ ԲԱՌԻ]

Յայտնելով սորա և դատարակ շաղաշարաց զհանգամանս՝ հիմն արկանէ արդ բանի դատոս, որպէս նաւի զողնափայտն: Եւ լսի բառ տաացուած, որ է բոտ միում վանդի և կամ ըստ երկուց և կամ ըստ երկոց. նշանակն մի է: Իսկ մասնդ է սեռ և դուզնաքեայ առ բան ասի, որ է մեծագոյն քան զդա. և դարձեալ՝ զի դոյզն ասի, որ թէև իցէ իսկ⁷ դուզնաքեայ, որ թէ ինքն վտքր է, մեծի ունի զաւրութիւն: Ըստ որմէ⁸ և բաղդատութիւն է⁹ բաղեալ իմն կարգաւորութեամբ և անդամ լեալ բառդ բանի: Առ որով իմանալի է և դայն, զի ամենայն արուեստաւոր կամի իրս առաջի արկանել, ոչ առանց նիւթոյն գիւտի մտարերէ, որպէս և այս արուեստաւորս¹⁰ յառաջ եղիտ զնիւթն, որով ընդ աշտիճանսն էլ մինչև ի բանսն:

[Ժբ. ՅԱՂԱԳՍ ԲԱՆԻ]

Եւ արդ կամի ցուցանել որքանք ի սմա են բարձանմունք մասանց և այլ ևս պաշտեցեալ լինին կիրք:

Եւ հետեւեալ¹¹ ասելով զդա որպէս¹² զհետանկեալ բառիցն համեմատ¹³ իմն շարադրաց, զորս ի մանրամասն գործոյն իւրեանց ասացին հետեակս, իսկ զքերդոզս՝ հեծեալս, քաղելով ի յինքն և անդամս գործելով, որով և ինքնակատար երևի և զհանգամանս մտացն և զփոփոխմունս գլխոցն ըստ տրամախոսութեան բաւականարար յայտնիցէ, ոչ ընդ տարակուսութեամբ դաւրէն վանդին և կամ նոյն ինքն բառիս ինքնբատինքեան յանգեալ:

Բայց զմասունս բանիս ոմանք և զառասնութիւնն յաւելլով ասացին ինն: Իսկ իմաստասէրք և զանուան մասունս ընդ անուան դասելով¹⁴ և բային ընդ բայի, ամելով առ նոսա զշաղկապն և զաւղն¹⁵ և զնախագիրն, ասացին հինգ, այլ սա զառասնութիւն իբրեւ զտեսակ դասելով ընդ անուամբ, ասաց ութ, իսկ Արիստոտելէս զստորասնութիւն և զբացասութիւն և զբացերեւութիւն ընդ անուան և ընդ բայի՝ ասելով հինգ գոլ:

Բայց մասն ասելով աստանաւր և ոչ տեսակ՝ երեւցոյց զմասն, զի յամենայնի ի վեր է տեսակ քան զմասն, որպէս ի վեցսն ի սկսբան արուեստիս քերդոզն¹⁶. զի զնոսա թեև ոչ զվեցն ունին, ոչ է կատարեալ քերդոզ, իսկ ճարտաստնն միով միով: Այլև յայսմ վայրի, զի դաւրէն սեռի

Տարբերեմովածներ — ¹ AB քեզ. ² C անձինս. ³ AB ի յերբորդումն. ⁴ A Մաքսո, B Մաքսոն, C Մաքսոն. ⁵ C զվէրն. ⁶ A ոչ... պատերազմին՝ չիք. ⁷ A որ թէև իցէ, C և թէև իցէ իսկ. ⁸ C ըստ որում. ⁹ A բաղդատութիւն է, C բաղդատութիւնէ. ¹⁰ A կամի... արուեստաւորս՝ չիք. ¹¹ A չիք. ¹² C իբր. ¹³ C համե[մատ]-ից հետո տեքստն ընդհատվում է. ¹⁴ A դասել. ¹⁵ B չիք. ¹⁶ B չիք:

դայլ ևս մասունս կարէ գոյացուցանել, որպիսի ինչ անուն զնոյն հետեւալսն և զնոյն զուգադասութեւս ոչ երէց և ոչ կրտսեր, այլ տեսակն թե ունիցի մասունս, որպէս ատենականն զամբաստանելն և զպատասխանելն երէց և կրտսեր¹, զի նախ ամբաստանելն լինի և ապա պատասխանի անել², նոյնպէս և այլքն, յորոց զիտելի է և զայս, զի [է] տեսակ, որ³ զաւրէն սեռի բարձանի ի մասունս և ոչ ինքն մնայ որպէս մարդ⁴, և է, որ բարձանի և ինքն մնայ, որպէս ծառ ի ստուղ և յոստս⁵ և ի կեղև:

[Ժգ. ՅԱՂԱԳՍ ԱՆՈՒԱՆ]

Զկնի որոյ իմանալի է և զեղեալն վէճ անուան և բայի, քանզի ամանք կամեցան նախադասել զբայ, իբր թէ [ի] շինելոյ շինելն և ի նաւելոյ նաւելն, իսկ այլք ոչ նմանապէս, այլ զանուն ասացին նշանակիչ գոյացութեան, այլ զբայ՝ պատահման: Եւ զի այսպէս է. նախ յառաջանալ ի գէտ է գոլոյն⁶ գեր քան⁷ զպատահեալն, յայտ է թէ անուն քան զբայի:

Իսկ մասնդ է սեռ. հոլովականաւ՝ իբր սահմանաւ⁸ զատոյց ի բայէն: Մարմին և իր ասելով նշանակել ի գերանունութենէ որոշեաց, իբր զի մարմինն, որ շաւշափի և քմբոնի, և իր, որ մտաց հնչի և միայն լսելեաց լսի՝ անքմբոնելի: Բայց և զիրս աստանաւր պարտ էր ասել անմարմին, քան զիր⁹:

Հասարակն մարդ, յատուկն՝ ոմն անուամբ իսկիւ:

Իսկ սերք ոչ ի գոյացութեան վերակոչին, զի ոչ էր բնութիւն քննել, այլ զձայնի¹⁰ նշանակա յայտնել, ոյք են ի Հոռոմին լիով արականին և իգականին և չեղոքին, իւ և կամեացի ոք յայտնել ըստ երեցունց կարողութիւն է, որոց ոչինչ ի մերումս երևի. միայն սոսկ և սակաւ ինչ, իբր թէ հայր և պատանեակ արուին կոչումն և մայր և աղջիկ՝ իգականին այլ ևս նոյնպիսիք: Բայց յաւելուին ամանց զհասարակն և մակաւասար ոչ զինքն, այլ զայլս զատուցանէ արուեստաւորս այսմ սրտճառ, և է հասարակդ այսպիսի, քանզի ձի և շուն հասարակ¹¹ կոչին երկոքումք ձայնիւք, իսկ մակաւասարն ոչ ևս, այլ ի վեր քան զհաւասարն իգականին անուն և եթ է ծիծեառն և աքիս, նոյնպէս և արականին արծուի և առիւծ, քանզի այնմ միայն հանդիպին:

Եւ նախադադար¹² իմանալի է նախաւրինակ իմն¹³, յորմէ ամանցին, իբր յերկրէ՝ բոյսք և կենդանիք և¹⁴ ըստ նմին, և բան՝ ի մարդոյ¹⁵ և բերք՝ ի սերմանց պտղոց¹⁶ տնկոց:

Բայց տեսակք ասին, զի որպէս¹⁷ ասացեալքն ամանցին իբր յաղբերէ վտակ, այսպէս յանուանէն¹⁸ իրքն՝ երկիր և երկրային, երկին և երկնային, ջուր և ջրային և որք նմա այսոցիկ ճշգրտեցին¹⁹:

Իսկ ամանցացն տեսակս զի յոյժ անհուն և անբաւ են, թողլով զայլոցն յատուկ, զբանաւորէս բունն հնար, առաջնորդութեամբ յայտնել, ասելով նախ՝

[Է] զհայրանունականսն այսպիսի. հայրանուն ստոյգ ասի ըստ հարա-

Տարբերեցվածներ. — ¹ A այլ... կրտսեր՝ չիբ. ² A տանուլ. ³ A չիբ. ⁴ A չիբ. ⁵ B յոստ. ⁶ A գոլ այն. ⁷ A չիբ. ⁸ B սահման. ⁹ AB զի իբ. ¹⁰ A զնայնի. ¹¹ B հաւասար. ¹² A նախադադար. ¹³ B ինչ. ¹⁴ B չիբ. ¹⁵ A ի բարդոյ. ¹⁶ B պտղոյ. ¹⁷ B որպէս զի. ¹⁸ B յանցանէն. ¹⁹ B ճշգրտեցին:

զատ զաւակին յառաջ զոյոյ նուշնոյէս և զանունն ի նմանէ գնել, իբր Արաւազդ Վարդանեան. իսկ պիտակն է նախնեացն:

Եւ գաղափարք հայրանուանցն, որպէս թէ անուն որդոյն զառաջին վանգն ի հաւրն անուանէ ունիցի, իբրեւ ի Բաբայ՝ Բաբէն՝ և ի Սամայ՝ Սամէն, ըստ որում և Դորդայից գաղափար է, զի որպէս դոքա ճեղքելով² ի համանման լեզուէն խաւսս, նմանապէս և Հոռոմին դորացի³ ոմն անուանեալ լեզու:

Նովին ձեով⁴ ըստ հայրանուանցն և իգականացն երեւի գաղափար՝ կոչեցեալ ի հարանցն⁵ ի Մանայն Մանանոյշն և ի Տրդատայն՝ Տրդատունի, որոց թէպէտ ոչ իրաւ համարեցաւ Հոմերոս առնել զգաղափար, իբրեւ անարժան համարեցաւ⁶ յիւրն պայծառ և հզաւր արարուածս խառնել զտկար և զնուստս բնութեանցն անուանս, այլ զկնի կկեալքն արժանաւոր վարկան ըստ ամենայն կարեկցութեան նոցա և յայտմ ոչ զատուցանել:

[2] Նա և ստացականդ⁷ իբր թէ պարտոեալ զինքեամբ ստացուածոյն զստացողին անուան, առինչունակարբօր կոչեցեալ ի նմանէ գիրք և կամ այլ ինչ կենցաղաւգոտ⁸ ստացուածք:

[3] Այլ բաղդատականացն են ձեք երկու. կամ զոյգ ընդ զուգի, որպէս ի միոյ ազգէ էին և քաջք երկոյքեան՝ Դաւիթ և Սաւուդ. և կամ նուազ ընդ առաւելի, որպէս զեթացիքն ընդ Դաւթի, որոց թէ ընդգէմ թուիցի ոմանց, զի Գեթացիքն բազումք, բժշկի աշնու, զի ոչ համեմատեաց զաւրութիւն բազմացն առ Դաւթ, այլ որով նուազ գտան: Բայց գաղափարք⁹ բաղդատականաց են, յորժամ յերկուց ընթացողաց ասի՝ ոմն քան զոմն արագ, սակաւ ինչ նշանակէ, ապա թէ՛ արագագոյն գոյ, ամենայն ումեք¹⁰ առաւելուլ իմանի. սոյնպէս և սաստկագին, ուժգին:

[4] Եւ գերադրականդ ամենեկին իմանի առանց բաղդատութեան ծայրք բանին¹¹ և ընդգիմակ ի նմին¹² յորժամ ասիցի սքանչելիս, բնաւ իւրք գերազանցեալ զարմանալեաւր, նոյնպէս և հակառակ նորին:

[5] Այլ փաղաքշական է աղջկական¹³, որ ոչ ստացու ի մերումն վասն պատկառանաց, վասնզի¹⁴ աշնալիսեացն¹⁵ բնութիւնն սովորեաց ըստ անկատարութեան¹⁶ տիոցն և զխաւսսն¹⁷ անկատարս ասել, այլ ի փաղաքշելն վասն աւկաթի հարկաւոր է զմեծսն և զպատուականսն առնուլ ի մէջ անուանց թախանձանաց, որպէս զի ի խնդրելոյն¹⁸ մի փնասակարին¹⁹ ի գձուձսն կոչելոյն հանդիպեցի:

[6] Յարանուն է՝ յառաքինութենէ՝ առաքինի և ի խրախնանութենէ՝ խրախնան:

[7] Իսկ բայածական²⁰ յորժամ սիրեմ ասի բայ է և սէր՝ անուն, արդ ածանցելով ի սէրոյ անտի [սիրուն հաստատի]:

Դարձեալ ի ձեւ²¹ անուանց պարզ՝ իբրեւ մեկնակ ինչ անուն. ի նոյն յաւելեալ միւսն՝ ճանաչի՝ բարդ, և յարարարդ²² անուն լինի՝ սուղ ինչ այլ յար յինքն ունելով. և յարարարդ ասի, զի ի պարզէն զատ և հուպ ի բարդն մասամբ, այլ ոչ նոյնպէս:

Տարբերեցվածներ. — ¹ Բ Բարդէն. ² Բ ճեղքելով. ³ Բ դորացի. ⁴ Բ ձայնիւ. ⁵ Բ ի հարանցն. ⁶ Բ Հոմերոս... համարեցաւ՝ չիք. ⁷ Բ ստացականք. ⁸ Բ կենցաղոյս. ⁹ Բ գաղափար. ¹⁰ Բ ուստեք. ¹¹ Բ ծայր քնարին. ¹² Բ ընդգիմակին. ¹³ Բ աղջկան. ¹⁴ Բ չիք. ¹⁵ Բ զաշնալիսեացն. ¹⁶ Բ անկարգութեան. ¹⁷ Բ խաւսն. ¹⁸ Բ ի խնդրելոյն. ¹⁹ Բ այլ փնասակարին. ²⁰ Բ Բայտացական. ²¹ Բ ձեւս. ²² Բ յարարարդ:

Իմանալի է և դարձազանութիւն բարդիցն, վասնդի անհնար է անուան¹ իմիք առանց այսց լինել զարձազանութեանց², կամ եթէ³ յերկուց լիոց և յերկուց պակասից, և դարձեալ՝ նախագասելով զլին և զպակասն ի հետ բերելով, և կամ առաջի զպակասն ունելով և զլին ի վերջէ:

Բայց քիւ աստանաւ չափ իմանի, իբր թէ առանց յաւելլոյ և նուազութեան չափեալ լինի եզականդ ի մի և յոգնականդ՝ յանրաւս: Այլ է երբ⁴ երբեք, զի և եզականիդ գիծ զյոքնականն բերէ նշանակ, որպէս թէ պարասելով կամ առնմ, նոյնպէս⁵ և յոքնական[ի]ն՝ զեզականն, որպէս խոյարաւնըքն⁶ և զերկուսն:

Իսկ ասելն նախ հոլովս և ապա ուղղական և երեւցաւ ոմանց ընդգիմութիւն ի տեղւոջդ⁷, որպէս թէ ուղղական և⁸ կամ հոլովական պարտ է տնուանել. բայց բժշկեցաւ այսպէս, թէ բոլորիցս ընդ արեգականս լինելութեանցս լանուանք կոչեցան շնորհիւն աստուծոյ] և կամ զոր ի նա զաւրացոյց⁹: Արդ ըստ ի վերուստ գրութեանն անուանն անգումն ասի նոյն ինքն ուղղականն, աւրինակ իմն գրչի ի վերայ կակուղ իմիք նիւթոյ նկարմամբ ուղեղ կացելոյ և անդուստ ապա հոլովումն առնելով ի սեռական և ի տրական և որ ի կարգին¹⁰:

Եւ զի անուանական ասի ուղղականն, իբրեւ սկիսքն իմն և պատուական նագոյն. իսկ պարզ՝ մեկնակ, անշարագիր¹¹:

Եւ սեռականդ¹² ստացականդ է ըստ ինքեան հանդիպեալ ստացուածոյ և կամ հայրենոյ:

Բայց արականդ¹³ լսի քիսքական և զի ոչ լսի հաւաստի ի մերումս, որ և ի Հոռոմին յայտնի¹⁴, տրականն ձայնիւ յայսմ անուանէ այսմ անուան առաքեալ. յորոց¹⁵ ցուցականն յառաքականէն ըստ երկուց գիմաց. յորժամ առաքեսցի ոք առ ոք յումեքէ, գհնաւորն նշանաւոր բանիւ ցուցանել և զմաւաւորն երեին տեսութեամբ:

Իսկ հայցականդ¹⁶, որ ըստ Ելլենացւոց լեզուին պատնառական, է այս. քանզի յորժամ ի չար ինչ կոչեսցի ոք կամ ի բարի ընդ ձայնին զեկուցանէ զպատճառն:

Նա և կոչականդ¹⁷ յայտնի է առհասարակական, զի ովդ, որ է նշանակ կոչականի, հաւասարապէս երթեալ լինի ի վերայ գիմաց և իրաց, բարեաց և հակառակին:

Իսկ ենթանկեալ անուամբդ, որ է որպէս ընդ անուամբ անկեալ և առաջիկայ մասունս, զոր ասացեալ է զտեսակէ¹⁸. ոչ որպէս տեսակս¹⁹ ի սեռէ բարժանեալ, այլ միայն ձայնիւ նշանակաւ²⁰ հարկաւոր անուամբ վարի տեղւոջդ:

Բայց վասն [1] իսկիդ և [2] առասականիդ հակառակութիւն եղև յոմանս: Պղատոն զառասականդ գասեաց առաջին, իբր թէ ի տեսակաց ոմանց տիրականք գաղափարեալ ըստ ժամանակի: Իսկ Արիստոտէլ՝ զիսկիդ, այսպիսի եթէ տեսանելի հաստատուն է քան զլուր, որպէս զարեգակն ոչ ոք²¹ լինի կարող ժխտել, իսկ զաներեկելի ինչ՝ բազումք, վասն որոյ և նախադասեցաւ տիրականս Մարկոս քան զառասականն մարդ:

Տարբերեցվածներ. — ¹ B անուն. ² B զարձազանութեանցն. ³ B թէ. ⁴ B չիք. ⁵ B նոյն. ⁶ A խոյարաւըքն. ⁷ A տեղւոջ. ⁸ A չիք. ⁹ A զաւրուց. ¹⁰ A և անգումս... ի կարգին՝ չիք. ¹¹ A անշարագիրն. ¹² A սեռականիդ. ¹³ A տրականիդ. ¹⁴ A յայտի. ¹⁵ B զորոց. ¹⁶ AB հարցականդ. ¹⁷ B կոչնականդ. ¹⁸ B տեսակս. ¹⁹ B չիք. ²⁰ A նշանակեալ. ²¹ B չիք:

[3] Եւ յերկոցունց¹ ի վերայ առեալ² լինի եռակի գով կամ պարտաւ, որ է սգւոյն մեծ, քան զմարմնոյն, և մարմնոյն՝ քան զարտաքնոցն երկաքանչիւր գովութիւն և հակառակն:

[4] Առինչունակ՝ ստոյգ, որ միմեանց հակադարձին և զմիմեանս բառնան, որպէս տէր զծառայ և հայր առ որդի:

[5] Իսկ իբր³ առինչունակն նման սմա, այլ ոչ նոյն, վասնզի բառնալն զմիմեանս զիշերոյ և տուրնջեան ոչ ևս:

[6] Եւ հոգանուն լինի ըստ պատահման և մտածութեան. պատահմամբ՝ յորժամ երկուց ոմանց նոյն գիպեացի⁴ անուն տիրականդ (և առասական՝ արծուի՝ թռչուն և արծուի՝) շինածոյ ի վայտից, իսկ մտածութեամբ՝ ըստ պատուոյ, յուսոյ, ազաւթից և այլոցն ևս:

[7] Քանզի փաղանունն ըստ քերթողաց լսի բաղմանուն, իբր թէ սուրն բաղում ունի անուանս զիւրեաւ բարդեալ. իսկ ըստ իմաստասիրաց է փաղանուն, զի կենդանին բաղում բնութեան⁵ անուանս փաղեաց:

[8] Բերանուն կոչի յիրացն բերմանէ՝ ի գաղքից՝ գաղքայր⁶ և ի վանմանէ՝ վանեալ:

[9] Երկանուն է, որպէս ումեմն կոչեցաւ Պետրոս և Կեփաս. արդ եթէ ումեք կոչեցաւ Կեփաս միայն, ոչ անդրադարձի ի նմին հաւասարապէս և Պետրոս, որպէս հրոյ ջերմ գոլ և ջրոյ խոնաւ է հարկաւոր⁷:

[10] Բայց մականուն է հանդերձ այլով անուամբ կամ յառաքինութենէ և յընդգիծակէն ասի, իբրեւ Յովհաննու՝ Որդի որոտման, զի զաւրէն որոտման հնչեաց զբանն ընդ տիեզերս զաւետարանական վարդապետութիւնն⁸:

[11] Ազգական է, որպէս միոյ ազգի մարդ ինքեամբ յատուկ կարող է զբաւանդակն յայտնել զազգ:

[12] Հարցականն ըստ երից գիմաց. մի՛ իբր թէ զբոլորակն⁹ առաջի գնելով հարցանէ զիրն, ապա զորպիսութենէն և դարձեալ զորչափութենէ. սոյնպէս և զգիմացն բնութիւն քննել և որպիսի և որչափ:

[13] Իսկ եթէ անպատեհ իցէ ասելն, զանցանէ, ընգենլով ի յապա զխնդիրն, յայնժամ անորիշ եցոյց իբրեւ զանյայտ ի բաղմաց:

[14] Այլ դարձեալ ի վեր բերելովն և նմանեցուցանելովն և հատուցանելով զխնդրելին բանիւ, այսպէս յայտնի, իբր թէ՛ այսպիսի, այսչափ, այսքան:

[15] Բակձածական¹⁰ լինի բակառական, որպէս պարասելով եղական թուովն զբաղմաւք բակառեաց¹¹:

[16] Իսկ մակրաշխ է, եթէ յիշխանէ բան¹² և կամ այլ ինչ պարգեկեացի¹³ երկաքանչիւրոց և կամ իւրաքանչիւրոց, որում տացին, ի վերայ նորա երթայ և վերբերութիւնն:

[17] Պարունակն պարփակեալ յինքեան տեղեաւն՝ կուսաստանն զկոյսն և ընկուզումն զընկուզին:

[18] Քերդեալ է որակարար¹⁴ բարառնութիւն, որ է որակարարութիւն, որպէս ի քաղցրութեէ քաղցրութիւն (և ի դառնութենէ՝ դառնութիւն. նոյն-

Տարբերեցվածներ. — ¹ A յերկուցն. ² B վերառեալ. ³ A իբրեւ. ⁴ B գիպեցի. ⁵ B բնութիւն. ⁶ A գաղթեայ. ⁷ A հարկաւորապէս. ⁸ B քարոզութիւնն. ⁹ B բոլորական. ¹⁰ A բակձածական. ¹¹ A զբաղմաւք բակառեալ. ¹² A չիք. ¹³ արգելեցի. ¹⁴ որակարար:

պէս և Հոմերոս յիրաց պատերազմին, իբրև տես զնոսա խուճապեալս, ասաց՝ «զխազմն և զվրդոմն և զյոյզն»:

[19] Սեռական է, թէպէտ բազում ուրեք ասացաւ, հաւաստեալ աստանաւր ունի, զի կենդանին բազում տեսակս կենդանեաց ունի ընդ ինքեամբ, նոյնպէս տունկն՝ զծառս:

[20] Իսկ յատկական ի կենդանոյն եզն, ի տնկոյն՝ եղենի¹, այսպէս անհատ հոլով յիւրաքանչիւր բնութեան² և ի միմեանս անխառն և լինի անհատ մին ըստ կարծութեան, որպէս ազամանդ, միւս³ ըստ մանրութեան, որպէս հիւղէ⁴ ի շողն, երրորդ ըստ անխառնութեան՝ ձիոյն յարջանոյն տեսակ:

[21] Զանազան⁵ իմն⁶ դաս⁶ և թիւ, քանզի դաս ասի, յորում կարգաւորութիւն ընտրի ըստ աշտիճանի:

[22] Եւ քիւ՝ թէպէտ ի ստորուստ ի վեր և կամ վերուստ ի խոնարհ սկսցի, անհակառակ է:

[23] Բացարձակդ ասելով զաստուած, բան, զյառաջագոյն սխալեալն⁷ իւր բժշկեաց, և է բացարձակ մի ըստ այնմ, զի ոչ տեսանի գոյութեամբ և ոչ⁸ ի քննելն ըմբռնի արարչական դաւրութիւնն, բայց ի հեռուստ հաւատով իմանի առ խրաքանչիւր ումեք, և միւսն՝ բացարձակ ձայնիւ լսի և համառաւտ ի բաց տուեալ, որպէս զպտուղս հոգոյն զսէր, զխնդութիւն, զխաղաղութիւն և որ ի կարգին է:

Եւ զի յերկարեաց զմատունս ճառիս, յիշատակէ վերստին զանուն, զի ծանոյց, եթէ սորայ են ասացուածք ամենայն:

Եւ հաստադրութիւն ասի յիրաւի ներգործութիւն և կիր, զի երկոքումբ⁹ է հարկաւոր վարել անուան¹⁰:

[Ժգ. ՅԱՂԱԳՍ ԲԱՅԻ]

Բայց թէ որպէս նախադասեցաւ անուն քան զբայ, յայտ է ցուցանելովն. իսկ բայի¹¹ արժանաւոր իսկ էր երկրորդիս հասանել դասու և սկսմամբ¹²:

Իսկ սահմանեալ զատուցաւ յայլոցն բայ զաւրէն սևոի անհոլովիւ որոշի յանուանէ, և զի կայր խառն ևս ընդ այլսն և ած յոլովս ի վերայ որպէս ի վերայ Սոկրատայն, զի ի բոլորից զատուացէ:

Եւ զի՞ յարեանայ՝ զհետ երթայ բայի:

Բայց զի՞ նախ զխոնարհութիւնս¹³ ասաց քան զամանակ, զի խոնարհութիւնքդ են¹⁴ բերող ամանակաց և յայտ ի խոնարհմանցն է:

Տրամադրութիւնդ են տրամախոհութիւնք¹⁵ և է ոչ ի վերայ հաստատութեան, և է բուն և ստոյգ ներգործութիւն զանեմն և կիրք՝ գանիմն և միջին՝ մոռացայ որ և կամ մոռացեալ եղէ¹⁶: Բայց յայլ վայրս¹⁷, որպէս Կորճայք¹⁸ վարին կրականին ոչ¹⁹ հմտաբար, այլ ըստ սովորութեան:

Անուանց նախադադարից՝ անուան զրունն և զամանցեալն նշանակէր. իսկ սա ի մի²⁰ սոսկ կայ ի վերայ ձայնի միով վանդիւ ածանցեալ:

Տարբերեցվածներ. — ¹ Բ իւղենի. ² Ա բնութիւն. ³ Ա միւս. ⁴ Ա հիւղէ. ⁵ Բ զանազանին. ⁶ Ա դաս. ⁷ Ա սղակէն. ⁸ Ա չիք. ⁹ Ա երկոյքումբ. ¹⁰ Ա անուամբ. ¹¹ Բ բայդ. ¹² Ա սկսման. ¹³ Բ խոնարհութիւն. ¹⁴ Ա չիք. ¹⁵ Բ տրամախոհութիւնք. ¹⁶ Բ եղէայ. ¹⁷ Բ վերս. ¹⁸ Բ Կորճեայքդ. ¹⁹ Ա ոճ. ²⁰ Ա իմ:

Ձեք՝ նոյնք ըստ անուան ձեռոյ:

Թիւք՝ եզական միոյ նշանակիչ, երկուորական՝ մեր չիք, յոքնական՝ յանրաւս¹ անկանի:

Դէմք ասին ոչ զիրաց, այլ զգլխաց իսկ, իբր թէ նախ՝ յառաջնմէն բանն, երկիր² առ մաւտաւորն, երկիր՝ առ ևս հեռաւորագոյնն:

Ամանակ հաւաստեալ երեք՝ ներկայ, անցեալ, ապառնի: Ասացին ոմանք զներկայ իրիցագոյն վասն անցելոյն ընդ նա երկուցն ևս. և այլք՝ զանցեալն յազագոս յառաջագոյն անցանելոյն ըստ նախագասութեան: Դարձեալ հարցաւ յոմանց՝ զի՞նչ է ժամանակ՝ ի գոյլից, թէ՞ ոչ գոյց. ոյք ի գոյլիցն ասացին զայս աւրինակ, թէ լուսաւորաց շարժմունք և բնաւ լինելութեանցս³ աճմունք և յարմարութիւնք աշխարհի ի ժամանակի կատարին. իսկ Արիստոտելէս ասաց ի յոչ գոյլից, որպէս ի յուշկապարկացն հաճրաւ անուամբ միայն և ոչ ճշմարտութեամբ. զանցեալն այսպէս աղարտէ, զի իբր անց, ապականեցաւ. զապառնին՝ զի չէ իսկ ի միջի. զներկայն՝ աներևութաբար իմն, զոր աւրինակ թէ ի քուն ոք իցէ և կամ յայլ սրաւսանս ինչ, նա զիւրն կատարէ զընթացսն ըստ աւրինակի ջրոյ իջանելոյ ի խողովակէ յաւազան⁴ ինչ⁴ տեղիս. իջանէ յաւազան⁵ և ոչ երևեցաւ, և ընդ իջանելն ծորի:

[ԺԵ. ՅԱՂԱԳՍ ԼԾՈՐԴՈՒԹԵԱՆ]

Առ որով ասելի է⁶ զլծորդութիւնս, զի խառնուած է սորա՝ ձեռն տալով ստուգարանութեան: Եւ լծորդութիւն ասի, յորժամ ելեալ մի ի լծոյն՝ մտանէ ընկերակիցն՝ բառնալով⁷ զլուծն, որպէս բենն զմենի և կամ մենն զպէի, նոյնպէս և այլքն:

Եւ կարգաւոր՝ զի ոչ այլ ընդ այլոյ, այլ յանցիւր կարգի մտանիցեն. յորոց լծորդաց ութք⁸ առնուն զոլորակն, յորժամ սոսկ ասիցի բերեմ, իսկ յաւելեալ զայս ինչ բերեմ՝ ոչ ևս:

Արդ ծախելով զբոլոր բաղաձայնսն ի լծորդսն, կամի արդ⁹ զձայնաւորսդ ի նմին դասու լծորդաց դասել. եչդ, ըստ որում նշանակէ զգովեմն և զիեմն, ասեմ լծորդ, իբր զի յատուկ է ոչ անուն¹⁰:

[ԺԶ. ՅԱՂԱԳՍ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԵԱՆ]

Այլ վասն ընդունելութեան, զի հասարակ ասի գոյանալ ի բայէ և յանուանէ. եթէ կատարեալ ունէր զերկոսեան, ապա նախագահ գասէր քան զերկոսեան. իսկ զ[ի ի]միռջէ մասն ինչ ունի և մասն ինչ՝ ի միւսմէն, այսր աղագաւ ոչ քան զնոսա նախկին, բայց ըստ նոցանէ¹¹ կարգեցաւ:

Իսկ եթէ զինչ է ընդունելութիւն, ինքն ըստ ինքեան անունդ յայտնէ. բառդ ի դմա սեռ է. յարեանայ՝ իբր զհետ երթայ ընդունելութեան որ ինչ բային անկք, բայց զի զգէմս ոչ յայտնէ և ոչ զխոնարհմունս, զի շինելն ոչ ևցոյց զգէմս. իսկ այլք ի բային նոյնք և ի նմա: Եւ զհոլովս ըստ անուանն, որպէս արարելով, արարելոյ և որ ի կարգին:

Տարբերեցվածներ. — ¹ B անբաւ. ² B երկիր. ³ B լինելութեանս. ⁴ B աւազին. ⁵ B յաւազն. ⁶ A չիք. ⁷ A բառնալ. ⁸ B ութիդ. ⁹ A արդեաւ. ¹⁰ A անուան. ¹¹ B սոցանայն:

[ԺԷ. ՅԱՂԱԳՍ ՅԱՒԴԻ]

Յաւդ ըստ մերումս փոքր¹ ինչ նշանակ է, իսկ յաւդիւդ նշանաւոր, բայց այլ ամենայն նշանք դորա ի հայումս ոչ ինչ յայտնեն, այլ միայն եղեալ է՝ վասն զտեղիդ լնլոյ:

[ԺԲ. ՅԱՂԱԳՍ ԴԵՐԱՆՈՒՆՈՒԹԵԱՆ]

Վասն դերանունութեանդ կարգի² գիտելի է, զի որպէս անուն նախ կարգեցաւ քան զբայ, նոյն աւրինակ սա քան զմակբայն:

Իսկ դերանուն է փոխանականունութիւն³ և թերանուն և հասարակ անուն. միգ՝ փոխանակ տիրականին, իսկ միւսդ՝ թերի քան զիսին, երրորդ՝ հասարակարար. զորաւրինակ ազգի մարդկան բոլորեցունց ասի մարդ, նոյնպէս և դերանունդ ամենայնի երթայ, ասելով՝ ես և դու և նա. բառդ՝ զաւրէն սեռի:

Իսկ յայտնել զորոշումն գիմաց, մի՛ զյանդիմանակացն իբրեւ է դա, երկրորդ՝ զհեռացեալն, եթէ պէտք ինչ նովաւ վճարեացի, ասի՝ Վեթէ նա աստ էր, կարող էր վճարել. նոյն ասել ի մէջ բերեր և սրոշեցեր զխընդրեալ գէման:

Արդ զի՞ զանուան նմանութիւն յինքեան բերէ. նախագաղափար ցուցանի իբր թէ զիմ, զքո, զնորա գէմս, իսկ ածանց՝ ի գիմաց տեղւոյ ստացուածն ոչ իբրեւ զարարչէն, այլ ի ստացողէն:

Սերք՝ արական, իգական, չեզոք՝ ձայնիւ նշանին ասացեալ. թէ յանուան⁴ զի կատարեալ էր, փոքր ինչ ունէր, իսկ ի սմա՝ և ոչ բնաւ, զի մասն է, բայց յատուկ ըստ յիւրաքանչիւր գիմաց:

Թիւ՝ ըստ անուանն ի վերայ չափեցելոյն⁵ երբեալ:

Հոլովք՝ առաւել ևս քան ի յանուանն աստ կարգեալ, վասնզի անդ է ինչ որ այլ գայլոյ ունի, իսկ աստ ստոյգ:

Իսկ զձեւ յայտնի⁶ է նախ անձն⁷ իմ, անձն քո, անձն նորա և ասլա ի կարգին զհոլովսն⁸:

Եւ գնախազաղափարդ՝ զի երկրորդէ և երրորդէ⁹ հարկաւորարար, կամեցեալ ցուցանել դովաւ զերկրիմի բնութիւն ածանցիդ. աւրինակ իմն, թէ ասիցի՝ իմոյ այգւոյ բերք և թէ այլ ինչ, միով ձայնիւ զինքն և զստացուածն զեկուցանէ:

Իսկ բաղաւզդ¹⁰ իմանի¹¹ սղալանք արուեստաւորիս, զի յաւդի մասն էր և ոչ դորա. և է անբաղաւզդ սղարդ բառ, իսկ բաղաւզդ՝ յաւելուած ունելով ի սղարկն:

[ԺԲ. ՅԱՂԱԳՍ ՆԱԽԱԳԻՐՈՒԹԵԱՆ]

Յետ որոյ նախադրութեանդ¹² անուն և տեղի աննմանք, վասնզի անունդ նշանակէ առաջնոյ և տեղիդ՝ վերջին: Եւ թէ սխալ էր, ոչ վարեցեալ լինէր մինչև ցարդ: Իսկ նախադիր¹³ ասի, զի յառաջ եղեալ լինի քան զանուն և զբայ ի բոլոր տեղիս իբր սպասաւոր, իսկ զի ոչ է քան զնոսա պատուական, աւրինակ իմն կարապետ քան զթագաւոր:

Տարբերեցվածներ — ¹ Բ փոքունք. ² Բ կարգիդ. ³ Բ փոխանակ անունութեան. ⁴ Բ անուան. ⁵ Բ չափեցելոց. ⁶ Բ ամուլի. ⁷ Բ անձնդ. ⁸ Բ չիք. ⁹ Բ չիք. ¹⁰ Բ բաղաւզ. ¹¹ Բ իման. ¹² Բ նախադրութիւն անդ ուր. ¹³ Բ նախդիր:

Բառդ՝ զաւրէն սեռի. բարդութիւն՝ ի սակաւարանութեան վերայ¹, իբր թէ վաղտուր, իսկ յորժամ խնդիրն յաւելու, յայս բաղդասեցեր:

Եւ է Հոռոմին ութևասան, իսկ մերս՝ անհամար և անբաւ:

Իսկ ստորադասք՝ մի՛ և՛ նախկին, և՛ վերջին՝ քո սակս, սակս քո, իսկ երկու ստորադասքն՝ դրակից² և կամ հաղորդ³:

Բայց զի՞ սա նախդասեցաւ քան զմակերայն. զի մասն է անուան⁴, իսկ մակերայն՝ բայի. զոր աւրինակ ապատեմ հարուստ. և ազատն թէև ազքատ, վեհագոյն և նախագահ քան զծառայն:

[Ի. ՅԱՂԱԳՍ ՄԱԿԱՐԱՅԻ]

Իսկ անխաղաց, զի ոչ ունի խոնարհումն իբրեւ զբայ, իսկ ստորաբայ է և կամ ի վերայ, որպէս⁵ զայս շինեմ և շինեմ զայս:

Պարզ, ի նմին գրոյգ յայտ է և ջոկաղիր. մին՝ վաղ, նախ⁶ և միւսն՝ վաղվաղ, նախավաղ:

[1] Եւ ամանակի յայտնիչ է՝ այժմ՝ ներկայի⁷, յայնժամ՝ զանցելոյն, դարձեալ՝ զապառնոյն. և զգոսա իբրեւ զսեռս, իսկ զսերկն և զվաղիւն՝ իբրեւ զտեսակս:

[2] Զբարիորն և զյատկապէսն ասել արականին և իգականին հանգետ, զի միջին են:

[3] Եւ մուրցացի և ծղացի և աքացի են յայտ, իսկ ողկուզաւրէն և աարմարար քերդեալ ի Հոմերոնէ, իբր թէ խիտ և տարմարար զաւր հանգիսանայր ի պատերազմի ուրեմն:

[6] Կալք երեք՝ ի աւան, ի աւանէ գուրս և անդուստ⁸ ի ներքս:

[31] Ապերդմնական՝ յասելն ուրուք քաւ, թէ չիք արարեալ:

Դրութիւն ծայրիցն և սեռին չարի միայն երկրայելոյն⁹ և միջակի և մոլութեան բազում աշխանդակ բանիցն մի ինչ յանկարծակի և զլինելոյն ճառեացէ իրս:

[Իա. ՅԱՂԱԳՍ ՇԱՂԿԱՊԻ]

Շաղկապդ զի՞ ի վերջէ ասացաւ. գիտելի է, զի ոչ ամենայն վերջին լաւ և ոչ բնաւ անարդ, վասնզի թէպէտ կառավարն ի վերջէ մտեալ ըստ հարկաւոր պահանջման տեղւոյն, այն առաւել պատուական. իսկ սա ոչ ըստ պատուոյ, քան եթէ պիտոյից. աւրինակ իմն՝ յորժամ նիւթ ինչ ի միջի կայ, այնժամ պիտի և¹⁰ կապ, և սա նոյնպէս բայի¹¹ և անուան և աշխոյ կապ և յաւդ և յարմարութիւն լեալ¹²:

Իսկ շաղկապ ասի ի շաղկոյ իմն և կապելոյ զբառ ընդ բառ և զմիտս ընդ միտս, որպէս զի զմեկնութիւն բանին յայտնեացէ: Եւ մեկնութիւն՝

Տաւրնբեցվածներ. — ¹ Բ չիք. ² Ա դրակիցք. ³ Ա համահաղորդ (փին. կամ հաղորդ). ⁴ Ա բանի. ⁵ Ա չիք. ⁶ Ա վախճան. ⁷ Ա ներկայիւ. ⁸ Բ անտուսաի. ⁹ Ա երկրայելոյն. ¹⁰ Բ չիք. ¹¹ Ա բարի. ¹² Բ սրանից հետո տեքստն ընդմիջված է հետևյալ հաւաստով, որը յուսանցբով նշված է «յայլմէ» բառով. «Թի՛ վեցերորդ մասն է կա[ն]գնի, զի կանգուն վեցելեան է: Միտք է յարմարացոյց զանազանելոց իմանալեաց. և յառաջընթացի բանն նոյնպէս և միաւորեցուցիչ զանազանողաց իմանալեաց տաղից ի փաղառութիւնս և փաղառութեանց ի բառս և ի բառից բազմաց ի շարադրութեան և երկայն ասացուածս. և անհուն հեղեալ ունի միտք երկայնութիւն եքտի (?) և երկայնի առ ամենայն իմանալիսն, և բայ երկանանա (sic) և լայնանա ըստ արտադնացական ճառից»:

ոչ կարևոր ինչ քննող լուծմանց, այլ սովորական խաւսից բառ¹: Բառդ՝ դաւրէն սեռի²:

[1] Արդ հանգամանք շաղկապիս իջնկամանին³ անհուն՝ երկուք աւրինակաւք, զի ի սկզբանէ աշխարհիս լեալ որս մինչև ցայժմ ի մէջ առնուցուս պատմելով և կամ ի քէն մտածութիւն խորին: Եւ է ջոկաման իբր և զմիաբանութիւն իմն գիմաց և առաջարկեալ գիմացն առ իրեարս ըստ ցուցելում աւրինակիդ և ասի եւ, զի⁴, իբր թէ՛ «եւ և դու»:

[2] Իսկ անշատականն ընդդէմ սմին զմիտս իրին⁵ ոչ բաժանելով, այլ զդէմսն միայն որոշելով, եթէ՛ «կամ առնեմ, կամ»⁶ արած⁵:

[3] Բաղմատդ⁶ է, որ ոչ ի նմին հաւաստի ճանապարհի⁷, այլ ճանապարհուն՝ ըստ առակի սերմանն, որ վերարերի ի հերձածողսն. և գիտելի է զնա, թէ՛ «յորժամ ծածկի յամպ յարեզակն», զգոյութիւնն ոչ նշանակէ, բայց զկարգն:

[4] Իսկ տարբաղմաւն, որ դոճն և զգոյացութիւնն յայտ առնէ՛ «Վասնզի՛ ուրախարարն պարտ է ուրախ առնել»:

[5] Փասարանական է իբր զճանապարհորդին յամեցելոյ զպատճառն քննիցէ ոք՝ «է՞ր ազագաւ յամեցեր»⁸:

[6] Որոյ⁹ ընդդէմ տարակուսականն, զի անդ ի հարցմանէն պատճառն յայտնեցաւ, իսկ աստ յանյայտէն՝ միայն տարակոյսն¹⁰:

[7] Բաղբանական¹¹ է բազում բազեալ բանս և ի վեր եկեալ առակաւք և հաստատութեամբ, զոր զիւրագոյն և զարմանալով ասել՝ «ուրեմն այս էին երազքն Յովսեփու»¹²: Բայց և հնարաւոր է¹³ միում անուան երկուս կոչմունս ընդունել, որպէս և մարդ առհասարակ¹⁴ ասի. զարձեալ տիրական կարէ ասել մարդ¹⁵, սոյնպէս¹⁶ ուրեմնդ է քաջալերելի և տարակուսելի:

[8] Թարմատար ոչ իբր և հարկաւոր որպէս¹⁷ զայլսդ, այլ աւրինակ իմն գոյն նկար ի հանդերձի վասն փոքր ինչ զարդու, նմանապէս և սամասամբ զչափ տաղին լնլով և կամ զմիտս ինչ պայծառացուցանելով:

[9] Բայց ընդգիմանակող զոմանս ասել¹⁸ սովորութիւն է իմաստնոց զհաստատունսն ինքեանց անուամբ ասել, իսկ զերկրայելիսն, ուստի¹⁹ եպերանք ինչ դայցեն այլոց բանիւ և ընդգիմական՝ «Թէպէտ արագ էր, սակայն հասի, թէպէտ»²⁰ զաւրաւոր, յաղթեցի»:

[10] Վարանական է, զի յորժամ յառաջնոյն ոք վրիպէ, առ հարկի ընդունի զերկրորդն, որպիսի թէ՛ «Յայնչափ յաշխոյծ վաստակոց ոչ բաւականանամ և այլոց գոնեայ և ոչ ձի ի դարմանել և դատարկարար կերակրիլն լեալ»:

[Իբ. ՅԱՎԱԳՍ ԱՌՈՂԱՆՈՒԹԵԱՆ]

Առողանութիւն առասացութիւն²¹ ասի. և սեռականք չորք վասն այսորիկ ասի, զի յառաջիկայս բաժանին ոլորակն ի շեշտ և ի բութ և

Տարբերեցվածներ. — ¹ Բ չիք. ² Ա սեռից. ³ Բ ի ջոկամանակիս. ⁴ Ա երգի. ⁵ Բ ար. ⁶ Ա բազաւտդ. ⁷ Ա ճանապարհորդի. ⁸ Բ յամեցար. ⁹ Ա որ. ¹⁰ Բ տարակոյսն է յինքեան. ¹¹ Բ բաղբանակ. ¹² Ա այս են պատերազմքն Յովսեփու. ¹³ Բ հնարաւոր. ¹⁴ Ա առհասարակական. ¹⁵ Բ սեռական կարէ ասել մարդոյ. ¹⁶ Ա որպէս. ¹⁷ Ա հարկաւորապէս. ¹⁸ Բ ընդգիմանակիս զայլս ասէ դնողս. ¹⁹ Ա և ուստի. ²⁰ Բ թէպէտ և. ²¹ Ա առովասացութիւն:

[ի] պարոյկ, աճանակն՝ յերկար և ի սուղ, հագաղն՝ ի թաւ և ի սոսկ, և կիրք՝ յենթամնայն, յապաթարց և ի ստորատ: Ենթամնայն¹ է որպէս² արէնուսոյց. ապաթարցն³ զի ի բաց բարձցի այբն, զնկով զնա, ասի ապաթարց:

[Իգ. ՅԱՂԱԳՍ ՈՏԻՅ]

Ուրք ասին, վասնզի որպէս բնութիւն կենդանեաց ի վերայ ստից հաստատագոյն⁴, այսպէս⁵ և քերդութիւն ամբողջ և հաստատուն կատարի այսոքիւք ոտիւք, որ չափք անուանին⁶ և են միմեանց զիմադրութեամբ. և պարզք, զի աճամար լինին շարադրեալք:

Տարբերցվածներ — ¹ A ենթամնականն է. ² A չիք. ³ A ապթարցն. ⁴ B հաստանագոյն. ⁵ A սապէս. ⁶ A որ չափք անուանին՝ չիք: